

→ Egyes füzet ára 30 fillér.

Banffy Deák

MAGYAR KÖNYVTÁR.

KIADÓ: RADÓ ANTAL.

228

KÉZAI SIMON

MAGYAR KRÓNIKÁJA.

*

FORDITOTTA, BEVEZETÉSSSEL ÉS JEGYZETEKSEL
ELLÁTTA

CSÁSZÁR MIHÁLY.

MINDEN FÜZET EGYENKÉNT KAPHATÓ.

LAMPEL RÓBERT (Wodianer F. és Fiai)

OS. ÉS KIR. UDV. KÖNYVKEZELÉSÉRE BUDAPESTEN, ANDRÁSSY-ÚT 21. SZÁM ALATT.

Minden hó 1-én és 15-én új füzet jelenik meg.

KÉZAI SIMON

MAGYAR KRÓNIKÁJA.

*

FORDITOTTA, BEVEZETÉSSSEL ÉS JEGYZETEKKEL ELLÁTTA

CSÁSZÁR MIHÁLY.

BUDAPEST. 1901.

LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIAI)

cs. és kir. udvari könyvkereskedés kiadása.

(c) Könyv-e.hu elektronikus könyvtár, 2007

Bevezetés.

A legrégebb reánk maradt egyetemes magyar történelmet veszi az olvasó Kézai Simon mesternek, IV. (Kún) László király hű udvari papjának krónikájában.

A XI. század nagy magyar szentjeinek: Istvánnak, Imrének, Gellértnek és Lászlónak legendáival indul meg történetírásunk. A nemzetet alig látjuk bennük, csak a kitünő szentek személyét, mintha csak azt akarnák jelezni, hogy maga a nemzet ekkor még nem illeszkedett be a Nyugot keresztény kulturájába és csak az a néhány kiváló alak köti ahhoz. A mint azután, századok múltán, nemzetünk maga is részesévé és tényezőjévé válik Nyugoteurópa művelődésének, történetírásunk tágult keretében a nemzet történelmének rajza is helyet talál.

Anonymus, III. Béla király jegyzője, és jó félszázad múlva Rogerius, nagyváradi kanonok, nemzeti történelmünk csak egy-egy roppant fontos mozzanatának adja bőven színezett rajzát: az első a honfoglalásét, a második a tatárpusztításét. Kézai szűkebb, sőt néhol nagyon is szűk mederben, de az egész magyar történelmet összemarkolja, a honfoglalástól Kún Lászlónak a kúnokon nyert

hódmezei győzelméig, 1280. augusztusáig. Sőt valószínűleg ennél is többet ad: szerinte a hún és magyar édes testvér, a magyar történelmet tehát a húnok bejövetelel, „az első bejövettel“ kell kezdeni, Árpád népének beköltözéséről már csak mint „visszatérésről“ lehet beszélni. Ezen két nagy részhez: a húnok és magyarok történetéhez függetlenül még két fejezetet csatolt, az elsőben a jövevény nemes családokat sorolja fel, a másodikban a korabeli magyar társadalmi rendekről nyújt oly részletes rajzot, a melyhez hasonló terjedelműt e nemből Árpád-kori emlékeinkben egyebütt sehol sem találunk.

Szerzőnként egyébként vajmi csekély tudomással bírnak. Abból a roppant szorgalomból, a melyet tudósaink Anonymus korának és személyének meghatározására pazaroltak, Kézai tanulmányozására alig jutott valami, úgy, hogy újabbban Marczali Henriknek ¹⁾, Horváth Cyrillnek ²⁾ és főként Pauler Gyulának ³⁾ néhány nagybecsű fejezete mindazt kimeríti, a mit róla tudunk.

Pestmegyéből, Kézáról, a mai Dunakeszről, akkor tájt Básztej Réold birtokáról származott és innen vette a Kézai vagy Keszi nevet Simon mester. Abból, hogy Olaszország geografiájának többször oly részletes ismeretét mutatja, a minőt többi krónikáinkban nem találunk, s főként, mert a classicus stílus közben gyakran olasz szó csúszik a tolla alá, azt gyanítjuk, hogy Olaszországban tanult, itt kapta a magisteri fokozatot, s ennek ré-

¹⁾ A magyar történet kútfői az Árpádok korában 40—47. l.

²⁾ A magyar irodalom története. I. 26—46. l.

³⁾ A magyar nemzet története Szent Istvánig. I. függelék és Árpádok kora II. k. II. függelék.

vén került László király udvarába papnak és talán jegyzőnek is.

Idegen iskolázása azonban egy cseppet sem tudta megvesztegetni igaz magyar érzését. Szerette a maga fáját, jelenével, dicső multjával együtt, s mikor László király olvasni szeretne volna családjának s népének történetét, Simon mester vállalkozott rá, hogy megírja számára.

Az anyag különben együtt volt már, csak feldolgozóra várt. A húnok történetét megírta egy német szerző, talán mert tudni ohajtotta, mit szól a történelem a Niebelungenliedhez. Összeszedte tehát a bibliából, Flavius Josephusból, Sevillai Isidorusból és főként Priszkosz byzanci követ és Jordanes góth püspök művéből a húnokat illető adatokat. Kézai, első könyvében, erre a német szerzette munkára támaszkodik. Az eredeti forrásokot, bár hivatkozik rájuk, semmi esetre sem látta, mert különben nem követhette volna el azt a súlyos tévedést, hogy Jordanesnek a magyarok eredetére vonatkozó frivol állítását Orosiusnak tulajdonította s erre ráfogta, hogy Nagy Ottó császár kedvéért iparkodik a magyarokat gyalázní, pedig hát Nagy Ottót több mint félezer esztendő választja el Orosiustól.

A krónika második részének, a magyar történelemnek megírásánál is kész anyaghoz nyúlhatott. Csak pár évvel előbb, Kún László első éveiben írta meg a magyar történelmet egy névtelen szerző, V. István haláláig, 1272-ig, egy oly krónika alapján, melyet már III. Béla jegyzője használt, kiegészítve a hagyományok, kronológiai feljegyzések s a bajor niederaltaichi kolostor XI. századi évkönyveinek adataival.

Ezen két compilatio nyújtotta anyag rendszerezését és feldolgozását tartotta Kézai feladatának. Kritikájának fő mértéke az izzó hazafiság,

mely a maga fajáról semmi megszégyenítőt, s vele szemben az ellenségről semmi nagyszerűt el nem akar hinni, semmi áron. Ott, a hol a vereséget el nem tagadhatja, pl. Csabáét, az augsburgit, a ménfőit, egy szóra sem tudja méltatni az ellenfél vitézségét s ügyességét, hanem gázságnak, csalásnak, árulásnak tulajdonítja diadalát.

Ezen mértékre gyúrja anyagát, kitörli vagy legalább másképen színezi mindazt, a mi a magyarnak szégyenére válhatnék, másrészt beleszővi a mit, véleménye szerint, csupán szégyenből vagy a magyar dicsőség kisebbitésének szándékából hagytak ki az idegen szerzők.

De e mellett a túlzó hazafiaskodás mellett a józan pragmatismusnak is nyomait leljük nála. Minden felháborodása mellett is higgadt philosophálással iparkodik czáfolni Jordanesnek (szerinte Orosiusnak) tételét, hogy a magyarok az ördögöktől származnak, s nem hiszi, hogy Lehel kürtjével agyoncsaphatta Konrádot, sőt egyenesen gyengeelméjűséggel vádolja azt, a ki ilyes mesebeszédnek hitelt ad, „mert a vétkes személyeket összekötött kézzel szokták a fejedelmek elé állítani“.

A szerkesztés eléggé sikerült, a húnmagyar történelem összekapcsolásánál semmiféle zökkenést nem érzünk. Nagyon ügyes eljárás, hogy az idegen eredetű nemzeti családok jegyzékét külön függelékben adja, a helyett, hogy mint többi krónikánk, a honfoglalás után szúrná be, a hova legkevésbé illik.

Elbeszélése, néhány szárazabb felsorolás leszámításával, érdekes, folyékony. Latinsága meglepően jó, oly korban, mikor külföldön, még Olaszországban is, gyakran botrányos latin stílisztákkal találkozunk, s a humanismus százada még messze késett. Classicus latin stílusában gyakran

találjuk a vulgaris olasz nyelv szavait, néha kedves hungarismus zendül meg benne.

Iróink, ha nemzeti hagyományainkból és mondáinkból akartak meríteni, szívesebben nyúltak későbbi, színesebb krónikáinkhoz, irodalomtörténetileg így ez utóbbiak becsesebbek. De azért Kézai, mint egyetemes nemzeti történelmünk első, s az Árpádkorból egyedül ismeretes feldolgozója, mint a magyar faj dicsőségének, az idegenek gyakorlatának lankadatlan tűzű historikusa, minden tulzása és tévedése mellett is Árpádkori irodalmunk egyik legtisztéletreméltóbb alakja.¹⁾

CSÁSZÁR MIHÁLY.

¹⁾ A XVIII. században még megvolt két hártya-kézirata, az egyik Kósa Jenő ferenczrendű házfőnök birtokában, a másik a kismartoni Esterházy könyvtárban. Ma már egyiket sem bírjuk, de a kismartoni kéziratot Hevenesi, a szorgalmas jezsuita, a XVIII. sz. első éveiben kétszer is lemásolta, az egyik példány a budapesti egyetemi, a másik a marosvásárhelyi Teleky-könyvtárban van.

Kiadásai a következők: *Horányi Elek*, a szorgalmas irodalomtörténetíró adta ki először 1782-ben Budán és Bécsben. *Podhraczký József* Budán 1833-ban. *Endlicher István László*: Monumenta Arpadiana-ban (Szent-Gallen) 1849-ben. *Mátyás Flórián* „Fontes Domestici“ cz. gyűjteménye II. kötetében. *Heinemann* a „Monumenta Germaniae Historica“, Scriptorum XXIX. kötetében (1889). Legújabban *Marczali Henrik* közölte néhány jegyzettel, a honfoglalást közelebb érdeklő fejezeteit a „M. Honfoglalás Kútfői“ cz. akadémiai várlalatban (1900). Első magyar fordítása, Szabó Károlytól, becses jegyzetekkel, 1862-ben jelent meg. — Fordításunkban Mátyás Flórián szövegét és fejezetre osztását követjük; Szabó K. jegyzeteinek jó hasznát vettük.

Ajánlólevél.

A GYŐZHETETLEN ÉS HATALMAS

III. LÁSZLÓ ÚRNAK,

MAGYARORSZÁG LEGDICSŐSÉGESEBB KIRÁLYANAK,
HŰ PAPJA, KÉZAI SIMON MESTER KIVÁNJA,
HOGY AHHOZ ÁHITÓZZÉK, KINEK FÉNYESSÉGÉT
NAP ÉS HOLD CSODÁLJA.

Minthogy forró kívánsága szívednek, hogy a magyarok történetét megismerjed, én pedig igazán ismerem, gondoskodtam róla, hogy ezen nemzetnek Olasz-, Francia- és Németországszerte különféle iratokban elszórt és széthányt történelmét egy kötetbe szedjem; nem követve Orosziust, a ki Ottó császár kedvéért, kinek a magyarok különböző csatáikkal több kellemetlenséget okoztak, sok hazugságokat költ össze könyveiben, és azt állítja, hogy a magyarok parázna ördögöktől származnak. Ugyanő továbbá abban is túl ment az igazságon, hogy a mint láthatjuk, a magyaroknak csakis szerencsétlen kimenetelű harczairól tesz említést, a szerencséseket pedig elhallgatja, a mi nyílt gyűlöletét világosan mutatja. Én tehát az igazság után akarok indulni és mind a szerencsétleneket, mind a szerencséseket beszövöm, és meg fogom írni az említett nemzet származását is, továbbá, hol laktak, hány országot foglaltak el és hányszor változtatták lakóhelyüket. Még pedig annak segítségével és kegyelme közreműködésével, a ki mindennek, a mi csak a hold korongja alatt és azon túl él, a teremtés által Ura-Istene, Teremtője és egyszersmind Megváltója, kinek legyen tisztelet és dicsőség mindörökkön örökké.

Vége az előszónak.¹⁾

¹⁾ A hosszadalmas ajánlólevélből elegendőnek tartottuk a legjellemzőbb részek közlését.

Első könyv.

Kezdődik a hunok története.

I. FEJEZET.

I. Bevezető a hunok történetéhez.

Rége, az ószövetségben, és mostanában, a világ hatodik korszakában,¹⁾ sokszor és sokféleképen írtak történelmet különféle szerzők, mint Josephus,²⁾ Isidorus,³⁾ Orosius⁴⁾ és Gotfridus,⁵⁾ és még számosan, kiket megneveznünk felesleges. Én pedig ezen világ azon szakában fogtam ezen művemhez, a melyben a szeretet kihült, a gonosz-

¹⁾ Szt. Ágoston, hippói püspök († 430.) nyomán a középkor irói a következő hat korszakra szokták osztani a világtörténelmet: 1. a teremtéstől Noiéig, 2. Noetól Ábrahámig, 3. Ábrahámától Dávidig, 4. ettől a babyloni fogságig, 5. ettől Jézus születéséig és 6. a megváltást követő századok történetére.

²⁾ Görögül író zsidó szerző, élt 37—93. Kr. u.

³⁾ 594—636. sevillai püspök.

⁴⁾ Paulus Orosius tarragoniai (Hispania) lelkész, Szent Ágoston tanítványa, írt 417-ben.

⁵⁾ III. Konrád, I. Frigyes és VI. Henrik német császárok jegyzője és káplánja, megh. 1191-ben.

ság elhatalmasodott és minden élő lény inkább hajlott a gonoszra, mint a jóra.

2. A bábeli torony.

Miután tehát a vízözön csapása folytán Noén és három fián kívül minden élő lény elpusztult, végre Semtől, Kamtól és Japhettől a vízözön után hetvenkét nemzetség származott; Semtől huszonkettő, Kamtól harminczhárom, Japhettől pedig tizenhét. Míg tehát ezen nemzetségek, a mint Josephus beszéli, a héber nyelven beszéltek, a vízözön után a 201. évben az óriás Menrot, Thana fia, Japhet véréből, egész rokonságával együtt egy tornyot kezdett építeni, tekintettel az imént mult veszedelemre, hogy ha a vízözön meg találna ismétlődni, a torony segítségével elkerülhessék a boszú ítéletét. Hanem az isteni gondviselés titkos akarata, a melynek emberi értelem ellent nem állhat, úgy elváltoztatta és összezavarta nyelvüket, hogy mivel szomszéd a szomszédját nem bírta megérteni, végtére is más és más tájakra széledtek. Az említett tornyon, a mint Josephus mondja, színaranyból emelt templomot az isteneknek; drágakövekkel rakott termeket, aranyos oszlopokat, színes kövekkel változatosan kirakott udvarokat és különféle padlatokat készített rajta. Maga a torony négyszegletesre épült, hossza az egyik szegletétől a másikig tizenötezer lépésnyi. szélessége ugyanakkora volt. Magasságának tervezett mértékét még nem ütötte meg, de tervük szerint egész a hold köréig kellett volna emelkednie, a hova a vízözön hulláma nem csapott fel. Alapjának vastagsága háromszáz lépésnyi volt s felfelé mindig keskenyebbé vált, hogy az alap a reánehezédő terhet könnyebben eltarthassa. Nubia és Egyptom között

terült el, s maradványait manapság is láthatják, a kik Memphisből ¹⁾ Alexandriába utaznak.

3. Menrot Perzsiába, — fiai: Hunor és Mogor Maeotisba költöznek; a gímszarvas regéje.

De mellőzve a ránk nem tartozó eseményeket, melyek csak a tárgy színezésére szolgálnak, térjünk vissza Menrothoz. Ez az óriás a nyelvzavarodás megtörténte után Evilath földjére költözött, a melyet akkortájt Persis tartományának neveztek és itt feleségétől, Eneetől, két fia született, tudniillik Hunor és Mogor, ezektől származnak a hunok vagy magyarok. Az óriás Menrotnak azonban, úgy beszélük, Eneen kívül még több felesége is volt, a kiktől Hunoron és Mogoron kívül több fia és leánya is volt. Ezen gyermekei és ezek ivadékai a Persis tartományát lakják, természetükre és színükre a hunokhoz hasonlítanak, csak beszédjükben különböznek tőlük egy kevéssé, mint a szászok a thüringiaiaktól. Minthogy pedig Hunor és Mogor Menrotnak elsőszülött fiai voltak, atyjuktól külön sátrakban laktak.

Történt pedig egy alkalommal, hogy vadászni mentek. A pusztában egy gímszarvas bukkan fel előttük s a mint menekült előlük, a maeotisi ingoványokba üzték. Ott azután végképen eltűnt előlük, úgy, hogy hosszabb keresés után sem bírtak semmiképen sem reáakadni. Végre is, mikor az ingoványt keresztül-kasul barangolták, úgy találták, hogy alkalmas nyájak táplálására.

Visszatértek tehát atyjukhoz és a mint beleegyezését megnyerték, minden jószágukkal egyetemben a maeotisi ingoványok közé vándoroltak

¹⁾ A mai Kairó. Kézai tehát a bábeli tornyot, Egyptom piramisaival zavarja össze.

hogy ott telepedjenek meg. Maeotis vidéke Perzsia tartományával határos; egy igen szűk gázló leszámításával minden oldalról tenger zárja körül; folyóvizei egyáltalában nincsenek, de bővelkedik fűben, fában, szárnyasban, halban és vadban. A ki- és bejárás nehezen megy.¹⁾

Mikor azután a maeotisi ingoványok közé letelepedtek, öt esztendeig ki sem mozdultak belőle. A mint azonban egyszer a hatodik esztendőben kikalandoztak, egész véletlenül Belar fiainak gyermekeire és feleségeire akadtak, a mint épen férjeik nélkül sátoroztak a pusztában és sebes vágatva mindenestül a Maeotis ingoványai közé ragadták őket. Történetesen Dulának, az alánok fejedelmének két leányát is ezen gyermekek között kapták, ezek egyikét Hunor, a másikat Mogor vette feleségül. Ezen asszonyoktól származnak a hunok vagy magyarok valamennyien.

Történt pedig, hogy miután már hosszabbban tartózkodtak az ingoványok között, igen hatalmas néppé kezdtek növekedni, úgy annyira, hogy az a föld többé sem be nem fogadhatta, sem nem táplálhatta őket.

4. Költözködés Scythiába, Scythia leírása.

Kémeket menesztettek tehát Scythiába és miután ezt a tartományt kikémlelték, gyermekestül és nyájastul együtt oda költöztek, hogy mint új hazában, ott telepedjenek meg. Mikor pedig ezen országhoz értek, az alprusurusokat és prutenusokat találták ott lakosokul és miután ezeket tönkretverték és részben legyilkolták, részben kiűzték, a mint tudjuk, ma is békében birják azt a földet, szomszédaik kedve ellenére.²⁾

¹⁾ Ez a leírás a mai Krim félszigetre illik.

²⁾ Kézai kétségtelenül a Julianus által megláto-

Scythia tartománya ugyanis Európában fekszik és keletnek huzódik. Egyfelől az Északi-tenger, másfelől a Rifei-hegyek határolják; a forró égőtől messze esik. Kelet felől Ázsiával határos. Két nagy folyó is ered rajta. Az egyiknek Etul, a másiknak Togora a neve. Az ezen földön élő népségek szeretik a nyugalmas életet, haszontalanságokkal bibelődnek, másokat semmibe sem vesznek, rabjai az érzékiségnek, szeretnek zsákmányra járni és általában inkább sötétbarna, mint fehér színűek. Scythiával keletre a jorianusok földje határos, továbbá Tarsia és Mangalia, a hol Európa végződik. A forró égöv felől a corosmin nemzetiség tanyázik, azon túl van Aethiopia, a melyet Kis-Indiának hívnak. Azután pedig dél és a Don folyása között áthatolhatatlan pusztaság terül el. A Don folyó pedig Scythiában ered, a magyarok pedig Etulnek hívják, a mint azután a Rifei hegyeken keresztül folyik, Donnak nevezik, végre mikor leér a síkságra, az alánok földjén folyik át és azután három ággal a Kerek tengerbe szakad. A Togora folyó pedig Scythiát elhagyva rengeteg erdőkön, mocsarakon és havasokon folyik keresztül, a hol a köd miatt a nap sohasem süt ki, végre az északi tengernek tartva, Hirkániába megy át. Úgy mondják, hogy Scythia hosszában háromszázhatvan stadiumnyira terjed, széltében pedig százkilenczvenre. Természeti fekvése oly annyira védett, hogy csak egy nagyon keskeny helyen lehet bele jutni. Nem is tudtak sem a római császárok, sem Nagy Sándor beléje hatolni, bár megkísérelték. Scythia földje buja, cserjék, erdők, legelők díszlenek rajta, különféle vadakban pedig

gatott (1236) Nagy-Magyarországra czéloz, a nélkül, hogy a tatárpusztítás okozta gyökeres felfogatásról tudomást venne.

bámulatosan gazdag. Nyugaton a bessenyők és a fehér kúnok a szomszédai, az északi tenger felé azonban, a mely vele határos, egészen a susdali tartományig, erdős, pusztaság terül el, a melyen ember még nem hatolt keresztül, állítólag nagy kiterjedésűnek kell lennie. Egyfolytában kilencz hónapig sűrű köd ül rajta, a napot nem is lehet látni, csak júniusban, júliusban és augusztusban, akkor is napjában csak oly kis időre, a mennyi hat órától kilenczig telik el. Az említett pusztaság hegyeiben kristály található és griffmadár fészkel s úgy tudjuk, hogy egy legerfalc nevű madár költ, a melynek magyarúl *Kerechet* a neve. ¹⁾

5. Scythia felosztása; a magyar nemzet-ségek.

A Scythia név egy országot jelent ugyan, kormányzás dolgában azonban három tartományra

¹⁾ Scythia zavart leírását bajos teljesen meg-
 értenünk. A *Rifei hegyek* az Ural, talán az Altai
 hegylánczot is jelentik. Az *Északi-tenger* a Kaspi-tó,
 a *Kerek-tenger* a mai Fekete-tenger. Az *Etul* folyó, a
 mai Volga, de Kézai úgy hiszi, hogy a *Donnal* egye-
 sül, ebből magyarázható a leírás zavarossága. A
Togora leírása a Pecsora folyóra is illik, de minthogy
 Kézai szerint Hirkánián keresztül folyva a Kaspi-tóba
 ömlik, a *Togora* alatt a mai Ural folyót kell értenünk.
Hirkánia a Kaspi-tó mellett termékeny vidék, körül-
 belül a mai Masenderan tartomány területén. A *juri-*
anusok földje talán = Jugria, az ugorok földje a
 Felső-Volga mentén; *Tarsia* = Tartaria, azaz Tatár-
 ország, *Mangolia* pedig Mongolország. *Susdal* a XII.
 század derekától a keleti orosz nagyfejedelemség
 székhelye, a *corosmin* népen pedig Chovarezm, azaz
 a mai Khiva lakosságát kell értenünk.

oszlik; úgy mint Barsaciára, Dentiára és Mogoriára. Tartomány pedig száznyolcz van benne, a száznyolcz nemzetség szerint, a melyek hajdan, a Scythiába költözködéskor, Hunortól és Mogortól származtak. A tiszta magyarságban ugyanis száznyolcz nemzetség van, és nem több. A többiek pedig. kik közéjük keveredtek, jövevények vagy a foglyoktól származnak, mert Hunortól és Mogortól a maeotisi ingoványokban, a jövevények leszámításával, száznyolcz nemzetség származott. Ezen jövevények származását ezen mű végén fogjuk felsorolni.

II. FEJEZET.

6. A hunok kapitányai, a nemesek és nem nemesek.

A világ hatodik korszakában, tehát a hunok Scythiában laktukban úgy elszaporodtak, mint a fűvény. Az Úr 700. esztendejében, ¹⁾ tehát egybegyültek és kapitányokat, vagy vezéreket, vagyis vajdákat választottak, hogy mindnyájan egy szívvel-lélekkel nyugaton foglaljanak maguknak tartományokat. Ezek közül egyik Wela volt, Thela fia, a Zemein nemzetségből, — testvérei, Keve és Kadocsa, mindketten kapitányok voltak. A negyedik kapitány neve Ethele volt, ez Bendacuznak volt a

¹⁾ Kézai egy szót sem tud azon századok történelméből, melyekben Pannoniát a longobardok, majd az avarok és a frankok bírták, — s azt hiszi, a magyarok „visszajövele“ közvetlen a hun birodalom bukása után történt. Ezért teszi a hunok betörését oly aránytalanul későre: 700.-ra (375. helyett), s a magyarok bejövetelét oly koraira: 872-re (895. helyett).

fia, testvérei, Reuwa (Rof) és Buda, az Érd nemzetségből, mindketten kapitányok voltak. Egy bírót is választottak, Kádárt, a Torda nemzetségből, hogy bíraskodjék az egész sereg felett, intézze el a perlekedők ügyeit, büntesse a gonosztevőket, tolvajokat és rablókat. Ugy azonban, hogy ha a bíró túlságos büntetést szabott, a népgyűlés az ítéletet megsemmisítette, a helytelenül eljáró kapitányt és bírót pedig letehetette, a mikor akarta. Ezen jogszokás a hunok vagy magyarok között egészen Taksony fiának, Géza vajdának koráig teljes érvényben fennállott. Míg tehát a magyarok meg nem keresztelkedtek és keresztényekké nem lettek, a hírvivők a táborokban ily szavakkal gyűjtötték fegyverre a magyarokat: *„Isten és magyar nép szava, hogy ezen és ezen a napon, ezen és ezen a helyen mindenki fegyverben pontosan megjelenjék, hogy a gyűlés tanácskozását és végzését meghallgassa.“* A ki pedig ezen parancsot megvetette, a nélkül, hogy igaz okát tudta volna adni, a scytha törvény értelmében karddal ketté hasították, vagy törvényen kívül állónak nyilvánították, vagy országos rabszolgaságra vetették.

Az ilyes vétkek és kihágások tettek tehát különbséget magyar és magyar között. Hisz különben, mikor mind egy atyától és egy anyától származnak, hogy lehetne az egyiket nemesnek, a másikat nem nemesnek tartani, hacsak ily vétsekért elmarasztalva nem jutottak volna szolgaságra?

7. A hunok bejövetele.

A száznyolcz nemzetségből azután kiválogatták a harczra termett férfiakat, mindegyik nemzetségből tizezer fegyverest szedve; a többit Scythiában hagyták, hogy országukat őrizzék az

ellenségtől és emelt zászlókkal megindultak és áthatoltak a bessenyők és fehér kúnok földjén. Majd Sisdaliába, Rutheniába és a fekete kúnok földjére értek, végre az említett népek ellenére, minden veszesség nélkül, egész a Tisza folyóig jutottak. Mikor azután ezen a vidéken szétnéztek, az egész nép egy szívvel-lélekkel úgy határozott, hogy nem mennek tovább családjukkal és nyájikkal, mert hát feleségestül, sátrastúl és szekeres-tül vándoroltak ki hazájukból.

Minthogy pedig ezen időben Pannonniában, Pamphiliában, Phrygiában, Macedóniában és Dalmátiában a longobard származású, sabariai (szombathelyi) születésű Macrinus¹⁾ tetrarcha, a kitűnő katona kormányzott, a mint meghallotta, hogy a húnok a Tiszánál megtelepedtek és napnap után pusztítják tartományát, minthogy a saját csapataival nem mert rájuk törni, követeket küldött a rómaiakhoz, hogy küldjenek sereget segítségül a hunok ellen. Ő ugyanis a rómaiak megbízásából uralkodott az említett tartományokon. A rómaiak ez időtájt a saját elhatározásukból az alamann (sváb) nemzetiségű Detrét²⁾ tettek királyukká és őt kérték, hogy vigyen segítséget Macrinusnak. Detre erre szívesen ráállott és olasz, német és más vegyes nemzetiségű sereggel megindulva Zazholmhoz (Százhalomhoz) érkezett, a hol maguk a longobardok is gyülekeztek, és

¹⁾ Teljesen költött név, egyéb forrásainkban semmi nyoma.

²⁾ Ethelével a catalauni csatában nem a német mondák hőse, a veronai Detrének nevezett Nagy Theodorik, keleti góth király harczolt, hanem I. Theodorik (419—551.), a ki Catalaunumnál tényleg el-esett.

Potentiana¹⁾ városánál azon tanácskozott Macrinussal, vajjon a Dunán átkelve, a saját szállásukon, vagy valamely más, alkalmas helyen kellene-e rátámadni a hunokra?

8. A tárnokvölgyi és zeiselmaueri ütközet.

Ezen tanácskozások és tárgyalások közben, míg Detre és Macrinus hadiszállásukon tartózkodtak, a hunok az éj csendjében Sicambriánál tömlőn átúszták a Dunát és Macrinus és Detre seregét, a mely, minthogy Potentianában nem fért el, a nyílt mezőn ütött tábor, kegyetlenül kaszabolták. Detre a támadás miatt elkeseredve, a Tárnokvölgy (Tawarnucweg) síkjára húzódott és a saját és Macrinus seregének nagy veszteségével és veszedelmével csatát vívott, azonban, úgy beszélik, keményen megverte a húnokat. A maradék hunok megfutamodva sátraikba húzódtak vissza. Százhuszonötezer hún esett el azon csatában, s ugyanitt Keve kapitányt is megölték, Macrinus seregéből pedig kétszaztizezer ember veszett el azokon felül, a kiket az említett város alatt a sátrakban koncizoltak fel. Detre pedig, mikor látta, mily nagy veszteség érte seregét, Macrinussal együtt a csata másnapján Tulna²⁾ város felé húzódott, melyet akkor Pannonia latin városai közé számítottak. A húnok pedig, a mint észrevették, hogy Detre és Macrinus táborukat elvezették a csatatérről, visszatértek az ütközet színterére és

¹⁾ Potentia teljesen ismeretlen. Talán Pollentia emléke vegyült itt bele, a hol, a mai Piemontban, Asti mellett, Stilicho a góthokat Alarich alatt megverte. Pár évvel később csakugyan találunk góthokat Stilicho seregében Radagais ellen. (Pauler.)

²⁾ Tula, Alsó-Ausztriában, a Duna partján.

bajtársaik holttetemét, a hányat csak meg tudtak találni, és Keve kapitányt scytha szokás szerint, nagy pompával eltemették az országút mellé, kőoszlopot emeltek föléjük és azon vidék földjét azon időtől fogva Cuweazoanak (Keveházának),¹⁾ nevezték. Midőn tehát a hunok ily módon megismerkedtek a nyugati népek fegyveres erejének számával és vitézségével, újra nekibátorodtak és seregüket kipótolva, Tulna felé indultak, hogy Detrével és Macrinussal megvívjanak. Mihelyt Detre hírt vett érkezésükről, Cesumaurnál²⁾ ütközött meg velük és hajnaltól délután három óráig olyan véres és vad csata folyt, hogy a húnok három híres kapitánya: Béla, Réva és Kadocsa negyvenezer emberrel együtt elesett ezen ütközetben. Ezek holttestét is elvitték és az említett emlékoszlopnál a többi bajtárs mellé temették. A római seregből Macrinus is elesett azon a napon és a németek számtalan fejedelme, Detrét egy nyíl sebezte meg halálosan homlokon és úgyszólván az egész nyugati sereg megsemmisült és megfutamadott.

g. Ethele jellemzése és háztartása.

Miután pedig a sereg elszéledt, a hunok, római módra, Ethelét tették királyukká, ő pedig testvérét, Budát, tette a Tisza vizétől a Donig a különféle népségek uralkodójává és bírójává. Magát pedig alattvalóival a húnok királyának, a világ félelmének és Isten ostorának hívatta. Ethele egyébként sötétbarna színű, fekete és villámló szemű, széles mellű, büszke járású, alacsony ter-

¹⁾ Talán a mai Túrkevi.

²⁾ A mai Zeiselmauer nevű falu Alsó-Ausztriában, a Duna közelében.

metű ember volt és, mint a húnok általában, hosszú szakállt hordott.¹⁾ A merészségben mértéket tartott, a harcban ügyes és körültekintő volt és azt tartották, hogy testében megvolt a kellő erő. Akaratában pedig nagyszabású, fegyvere fényes, sátra tiszta és csinos volt. De az érzékiségnek szerfelett engedett. Megvetésre méltó dolognak vélte, hogy kincstárában pénzt tartogasson; szerették is az idegenek, mert bőkezű volt és másokkal szívesen érintkezett. A húnok azonban bámulatosan félték roppant szigorú természetétől. A világ végéről is hozzá özönlöttek a különféle nemzetiségűek, ő pedig tehetsége szerint támogatta őket. Táborában tizezer kaszás szekeret és különféle hadiszerszámokat vontatott, melyekkel a városokat s várakat romboltatta. Sátrait különféle népek divatja után szokta készíttetni. Egyik sátra kiválóan fényes és díszes volt, mert különféle aranylemezekből rakatta össze nagy művészettel, oly módon, hogy tetszés szerint szét lehetett szedni és újra össze lehetett rakni. Aranyból készült, vert művű, belül üres oszlopain kapcsok voltak, a melyek az eresztékeknél rendkívül ügyes módon drágakövekbe kapcsolódtak.

Istállói, a mikor hadba szállt, tele voltak a legkülönbözőbb országokból való lovakkal és habár szemmeláthatólag nagy gyönyörűsége volt szemléletükben, mégis könnyen odaadta őket, ha valakinek szüksége volt rájuk, úgy hogy néha magának is alig volt két paripája nyereg alá. Istállóinak felszerelése bársonyból és biborból készült, királyi nyergei pedig aranyból és drágakö-

¹⁾ Az eredeti forrásokból épen azt tudjuk, hogy a húnok szakállukat borotválták. Kézai csak azért szúrta be ezen megjegyzését, hogy a húnok jobban hasonlítsanak a „testvér“ magyarokhoz.

vekből. Asztala egészen arany volt, konyhaedényei szintén. Színaranyból remek művészettel alkotott ágyat hordott magával a táborban.

Hadserege, az idegen népségeken felül, egy millió fegyveresből állott, úgy, hogy ha egy-egy scytha elesett, azonnal másikat állítottak helyébe. Ezen nemzet fegyvere legtöbbször bőrből, s különféle érczből készült, többféle alakban: hordtak íjat, kardot és lándzsát. Ethele király czímere, melyet paizsán szokott hordani, egy madárhoz hasonlított, a melyet magyarul turulnak hívnak, fején koronával. Különben a húnok is egész Géza vajda koráig, míg maguk közösen kormányozták magukat, ezt a czímert viselték a harcban.

Míntehogy tehát ilyen és más ehhez hasonló népeken uralkodott Ethele király, dicsősége világszerte, minden más királyénál nagyobb volt.

A városoknak és váraknak csak ura és kormányzója akart lenni, lakni azonban nem kívánt bennük, mert nemzetével együtt nyílt síkon, sátorban és szekéren élt. A vele vándorló idegek pedig városban és falun. Ruházatának szabásában és alakjában pedig mind maga, mind népe a médok divatjának hódolt.¹⁾

¹⁾ Ethelének és hunjainak jellemzése főbb vonásokban, s néha a részletekben is, ugyanaz, a melyet *Priszkosz* rhetornál, s *Jordanesnál* olvasunk. A külső pompa és fényűzés biborral, bársonnyal, aranynyal, későbbi monda fantáziája és teljesen ellenkezik *Priszkosz* leírásával, a ki mint *Byzancz* követe látta, hogy a nagy király a fényes környezet közepette egyszerű vászonruhát viselt, fatányérról evett, fakupából ivott és faházban lakott.

III. FEJEZET.

10. Ethele hadjárata és a catalauni ütközet.

Miután pedig a Zeiselmauer mellett vívott ütközetben a rómaiak tönkrementek és szétszórártak, Ethele visszatért népének táborához és néhány napig ott időzött a tiszántúli szálláson. Majd azután Scewenben (Szöny) ünnepies curiát tartott. Ezen veronai Detre is megjelent a német fejedelmekkel és, — beszélük — teljesen meghódolt Ethelének és a hunoknak. Rábeszélte a királyt, támadjon a nyugoti tartományokra. Ethele megfogadta tanácsát és azonnal kihirdette a háborút. Sicambriából kiindulva, mindenek előtt az illyreket hódoltatta meg, azután Constantia (Konstanz) mellett átkelt a Rajnán.

A Rajna mentén lefelé vonultában Basileánál (Baselnél) *Sigismundus*¹⁾ állott útjába roppant seregével, de ezt a csatában leverte, s uralma alá vetette. Innen kiindulva Argentina (Strassburg) városát szállotta meg, melyet azelőtt egy római császár sem bírt bevenni, a „világ félelme“ azonban bevette és falait úgy lerombolta, hogy az ember szabadon ki- és bejárhatott rajtuk és parancsot adott, hogy míg ő él, falait fel ne építsék. Ezért is ezt a várost mai napiglan Strosburcnak hívják, nem pedig Argentinának. Majd innen is megindítva seregét, lerombolta Luxonium (Luxeil), Bizantia (Besançon), Chalon (Chalons-sur-Saône), Masticonia (Macon), Lingonensis (Langres?) és Lugdulum (Lyon) városát Burgundiában. Végre Rhodanus (Rhône) folyó mellett a

¹⁾ Nem tudjuk, kit ért itt Kézai.

cathalauni síkra szállott,¹⁾ a hol seregét megosztva, népének harmad részét kiválasztott kapitányok alatt Marroquia (Marokkó) szultánja, Miramammona ellen küldötte. Mirama ennek hallatára Sibilialia (Sevilla) városából a sevillai tengerszoroson keresztül Marokkóba futamodott.

E közben egész váratlanul, tíz nyugoti királylyal együtt Ecius (Aëtius), római patricius, támadt Ethele királyra. Míg azon mesterkedtek, hogy titkos támadással csapjanak Ethelére, ez követek útján fegyverszünetet kért tőlük, hogy népének távol lévő csapataival egyesülhessen. De azok erre nem állottak rá és így Belvider²⁾ mezején reggeltől éjjelig folyt az ütközet a két sereg között. Volt a két sereg között egy kanyargó patak, oly sekély vízzel, hogy ha az ember egy kalapot dobott volna beléje, a víz lassú folyása alig birta volna odább vinni, — a csata folyamán azonban az állati és emberi vértől olyan rohamos folyásúvá vált, hogy kocsist szekereستől, katonát fegyverestől magával sodort, és ezen patak a seregben igen-igen sok halált okozott. Ezen ütközet tehát, melyet a hunok és Nyugat királyai vívtak az említett helyen, a régiek elbeszélése szerint nagyobb volt minden ütközetnél, melyet valaha egy napon és egy helyen vívtak.

Ezen csatában Athelarik³⁾ góth király nyomorultúl elesett. Mihelyt azután a többi király ennek haláláról értesült, azonnal valamennyien

1) Ethele döntő csatája Aëtiuszal nem itt, Châlons-sur-Rhône-nál, hanem a többi források szerint feljebb, a Châlon-sur-Marnenál, a régi Campi Catalaunicinál történt (451.)

2) Teljesen ismeretlen hely.

3) Tényleg nem Athalarik, hanem I. Theodorik góth király esett el.

megfutamodtak. Ezen naptól kezdve tehát elbizták magukat a hunok és Ethele király és félelem szállotta meg a föld kerektségét, annyira, hogy több tartomány ennek hallatára adót szolgáltatott nekik.

II. Spanyolországi hadjárat, — Ethele diadalútja nyugaton, Buda halála.

A sereg harmadik csapata pedig, melyet Miramammona ellen küldöttek, minthogy megkésztetett és az ütközetben nem vehetett részt, ezért egész Ethele haláláig Katalauniában maradt és végre Katalaunia lakosaivá lettek. Az idegen népségeken felül ugyanis maguk a hunok háromszázharminczezerhuszonketten voltak. Ezen hunok közül a seregben sokan kapitányokká lettek, a kiket a hunok nyelvén spánoknak (ispánoknak!) hívtak. Később egész Ispániát ezek nevéreől nevezték el, bár azelőtt Katalauniának hívták.

Miután Ethele hunjaival együtt egy ideig Belvidernél tartózkodott, végre diadallal visszatértek és Tolosana (Toulouse) városába nyomultak be, a hol a lakosok igen nagy diadallal fogadták őket. Innen visszafordulva Remensis (Rheims) városát, a mely menet ellenállott Ethelének, felégették, s a belezárkózott katonákat s polgárokat egytől-egyig felkonczolták. Franciaország és Flandria illetén dúlása után Coloniánál (Kölnnél) átkelt a Rajnán, a hol Szent Orsolyát, a britt király leányát, tizenegyezer szüzzel együtt felkonczolta a hunok kegyetlensége. Innen Thuringiába ment és miután Isenacban (Eisenach) udvart tartott, a dánok, norvégek, friesek, litvánok és prutének ellen nagy sereget küldött és levervén és megaláztatván őket, hatalma alá vetette.

Miután Eisenachban udvart tartott, megin-

dult és Sicambriába vonult be, a hol testvérét, Budát, a saját kezével legyilkolta, holttestét a Dúnába vetette, azért, mert Buda, míg Ethele a nyugati tájakon harczolt, a közte és testvére között megállapított határokon túl terjesztette hatalmát, Sicambriát is a maga nevéből nevezte el. Mint-hogy pedig Ethele király a húnoknak és többi népének megparancsolta, hogy a várost Ethele városának hívják, a németek a parancstól megrettenve, Echulburcnak (Etselburg) nevezték, de a húnok nem sokat törődve a parancscsal, mai napig Oubudának (Ó-Budának) hívják, mint azelőtt.

Miután ezeket így véghez vitte, öt esztendeig állandóan Sicambriában nyugodott, s a világ négy tája felé őrszemeket rendelt. Őrszemeinek első csapata ugyanis Sicambriától kezdve egy vonalban, oly távolságban, a mennyire egyiknek kiáltása a másikig elhallatszott, a németországi Köln városáig szokott éjjel-nappal állomásozni, — a második Litváig (Lajtáig?), a harmadik a Don folyó partjáig, a negyedik pedig Jadra (Zára) dalmátiai városig állomásozott. Ezeknek kiáltásából és szavából a világ mind a négy tája megtudhatta, mit csinál Ethele, vagy mily haditervvvel foglalkozik.

IV. FEJEZET.

12. Aquileia bevétele.

Pannonia, Pamphilia, Macedonia, Dalmatia és Phrygia városai, melyeket a húnok gyakori zsákmánylással és portyázásokkal zaklattak, Ethele engedelmével odahagyták szülőföldjüket és az Adriai tengeren át Apuliába költöztek, pásztoraik és jobbágyaik, az oláhok (Blachi) azonban a maguk szántából Pannoniában maradtak.

Ethele király pedig öt esztendei, sicambriai

pihenés után kísérletet tett, hogy pótolja seregének elvesztett harmadrészét, a mely Katalauniában maradt. Ünnepeles udvart tartott és útra kelt Pannoniából, és Styrián, Carinthián és Dalmatián áthaladva Salona és Spalato városánál az Adriai tengert érte, a hol mindkét várost feldúlatta és felgyújtatta. Tovább vonulva azután a tengerparton Tragurium (Trau), Sebenicum (Sebenico), Scardena (Scardona), Jadra (Zára), Nona (Nin), Sena (Zengg), Pola, Parentia (Parenzo), Capostiria (Capo d'Istria), és Triestina (Trieszt) városát és sok más várost elfoglalt és a hegyeken át, végre Aquileiához (Aquileiához) érkezett.

Elbámulva nézett végig ennek nagyságán és úgy gondolta, reá nézve egy vereséggel érne fel, ha megvívatlan hagyná, leginkább azért, mert, a mint beszélték, sok longobard menekült ide Pannoniából, a kik a hún uralmat és Ethelét megvetették.

Követek útján tehát visszakövetelte őket a polgároktól, mikor pedig ezek nem adták ki őket, a várost különféle hadiszerszámokkal ostromolni kezdte. De minthogy semmi módon sem tudta bevenni, másfél esztendeig tartotta megszállva. Történt pedig egy ízben, hogy a mint sok varázsló kíséretében, a kikben babonás hiténél fogva nagyon bízott, a várost körüljárta, látta, hogy egy golya a tengerről felszállva, egy palota tetejére ült, a hol fészke volt és csőrébe fogva fiókját, szemük láttára a tengeri nádasba vitte át. Majd ismét visszatérve, a mint mondják, többi fiókját is, fészkestül együtt átszállította. Mikor ezt Ethele király meglátta, összehívta katonáit és így szólt hozzájuk: „Nézzétek csak bajtársak, ez a golya előre érzi a jövő veszedelmet, hogy mi e várost le fogjuk rombolni, menekülni készül tehát, hogy a polgárokkal együtt el ne pusztúljon.

pihenés után kísérletet tett, hogy pótolja seregének elvesztett harmadrészét, a mely Katalauniában maradt. Ünnepeles udvart tartott és útra kelt Pannoniából, és Styrián, Carinthián és Dalmatián áthaladva Salona és Spalato városánál az Adriai tengert érte, a hol mindkét várost feldúlatta és felgyújtatta. Tovább vonulva azután a tengerparton Tragurium (Trau), Sebenicum (Sebenico), Scardena (Scardona), Jadra (Zára), Nona (Nin), Sena (Zengg), Pola, Parentia (Parenzo), Capostiria (Capo d'Istria), és Triestina (Trieszt) városát és sok más várost elfoglalt és a hegyeken át, végre Aquilegiához (Aquileiához) érkezett.

Elbámulva nézett végig ennek nagyságán és úgy gondolta, reá nézve egy vereséggel érne fel, ha megvívatlan hagyná, leginkább azért, mert, a mint beszélték, sok longobard menekült ide Pannoniából, a kik a hún uralmat és Ethelét megvetették.

Követek útján tehát visszakövetelte őket a polgároktól, mikor pedig ezek nem adták ki őket, a várost különféle hadiszerszámokkal ostromolni kezdte. De minthogy semmi módon sem tudta bevenni, másfél esztendeig tartotta megszállva. Történt pedig egy ízben, hogy a mint sok varázsló kíséretében, a kikben babonás hiténél fogva nagyon bízott, a várost körüljárta, látta, hogy egy gólya a tengerről felszállva, egy palota tetejére ült, a hol fészke volt és csőrébe fogva fiókját, szemük láttára a tengeri nádasba vitte át. Majd ismét visszatérve, a mint mondják, többi fiókját is, fészkestül együtt átszállította. Mikor ezt Ethele király meglátta, összehívta katonáit és így szólt hozzájuk: „Nézzétek csak bajtársak, ez a gólya előre érzi a jövőendő veszedelmet, hogy mi e várost le fogjuk rombolni, menekülni készül tehát, hogy a polgárokkal együtt el ne pusztúljon.

13. Ethele olaszországi hadjárata, Szoárd győzelme.

Miután pedig Aquileját bevette Ethele király, Forum Juliiba (Friaulba) ment és itt Concordia városát hatalmába ejtván a lombardiai örgrófságba vonult, a hol Taruisium (Treviso), Brixia (Brescia), Padua, Cremona, Verona, Mantua, Perganum (Bergamo), Mediolanum (Milano), Alexandria és Ferraria (Ferrara) városát és sok más olasz várost hatalma alá vetett. Ezután a mint Ravenna felé közeledett, az ariánusok érseke, a ki nagy kincs birtokában az apostoli szék ellenére a saját hiveiből tizenkét kardinálist nevezett ki, a polgárok tudta nélkül a húnokat titkon bebocsájtotta a városba, a katolikusokat, kik a városban nagyobb számmal voltak, leölette velök és megígérte Ethelének, hogy ha az ő pártjára kel és üldözi a katolikusokat, népének fásztása és minden költség nélkül Róma városát, egész Itáliát és Afrikát az ő hatalma alá veti.

Mikor azután Ethele inkább uralomvágyból, mint az említett vallás szeretetéből erre ráállott, a rómaiak átlátván, mily veszedelem származhatik ebből a keresztényekre, Leo római pápát Etheléhez küldötték és kérték, távozzék a lombard területről, ők ennek fejében adót is fizetnek, katonát is adnak, a mennyit csak kíván. A pápa tehát a főtisztviselőkkel és római papsággal együtt Etheléhez sietett és Ravenna előtt a mezőn jöttek össze tanácskozásra. És a mint mindkeftén lóháton beszélgettek, és a király nehéz dolognak tartotta, hogy a rómaiak kívánságára hajoljon, beszélgetés közben Ethele véletlenül felfelé tekintett, s úgy látta, hogy a feje felett egy férfiú lebeg és kezében kardot villogtat és azzal fenyegeti, hogy levágja vele a fejét. Ezen azután szívében meg-

rettenve, a rómaiak minden kérésébe beleegyezett és így a pápa örvendezve tért vissza Rómába, a király pedig Ravennába vonult.¹⁾ Itt aztán az ariánus érseket minden párthívével és czinkostársával együtt elfogatta, hatvanezer márka aranyat csikart ki tőle, azután pedig egytől-egyig legyilkoltatta őket.

Ugyanazon időben, míg Ethele Ravennában időzött, Szoárd, a királyi katonaság főkapitánya, hún sereggel Apuliába és Calabriába tör, elpusztítja itt Regina (Reggio) és Cathona (Catana) városát, a melyben Cato született és lakott és végre a Terra Laboris (Terra di Lavoro) feldúlása után egész a Cassino hegyéig pusztított serege és innen végre diadalmasan Ravennába tért vissza. Miután tehát ezeket ily módon végrehajtotta Ethele király, Itáliából visszatért Pannoniába. Midőn tehát éjszakra, délre, nyugotra és keletre szélteben uralkodva kiterjesztette hatalmát, azt forgatta eszében, hogy átkel a tengeren Egyptom, Assyria és Afrika meghódítására.

14. Ethele menyegzője, halála és temetése.

Ekkor azonban a baktrai királynak Mikolt nevű,²⁾ emberfeletti szépségű leányát vitték hozzá menyasszonyul és ezt, úgy mondják, annyira megszerette, hogy minden határon túllépett. Menyegzője éjjelén ugyanis a szokottnál többet ivott és a mint hanyatt feküdt, eleredt az orra vére és mivel szabad utat nem talált, hogy kifolyhatott volna, a torkára szaladt és ott megaludva, elfogta a lélekzetét és így megfojtotta a világ félelmét. A

¹⁾ Attila tényleg soha sem ment a Pó folyó vonalán alul, így Ravennában sem lehetett.

²⁾ A többi forrásban említtett Ildikó.

mint azután Mikolt álmából felébredve, urát többszörös rázással költögette, de meg sem mozdíthatta és észrevette, hogy a teste kihült és az élet melegsége megszűnt benne, sikoltozva magához hívta a királyi kamarásokat, s kiáltozott, hogy ura a minden halandó útjára költözött. Ezeknek retentő kiáltozására az egész őrség a palota ajtajához rohant. Eltemették az említett helyen Béla, Kadosa és a többi kapitány mellé.

15. A hún birodalom felbomlása; Csaba és a székelyek.

Mikor azután halálának híre futamodott, elbámult a világ és ellenségei maguk sem tudták, sírjanak-e, vagy örvendezzenek, mert féltek számtalan fiától, kiket, mint valamely népet, alig lehetett összeszámlálni. Azt hitték ugyan, hogy egyik fia fog utána uralkodni; veronai Detrének és a német fejedelmeknek fondorkodása folytán azonban, kiknek Ethele uralkodásával a nyakukon ült, a húnok különféle pártokra szakadtak és pedig oly képen, hogy az egyik párt Ethele királynak Csaba nevű, Honorius görög császár leányától született fiát, a másik pedig a német fejedelemtől, Cremildistől (Krimhildtől) született Aladárt akarta Ethele után királylyá emelni. Mivel pedig a józanabb párt Csabával tartott, az idegen nemzetiségűek pedig Aladárral, ezért mindketten uralkodni kezdtek. Azután Detre ravaszkodása folytán, a ki Aladárral tartott, háború ütött ki közöttük. Az első ütközetben Aladár vereséget szenvedett, a másodikban azonban, melyet Sicambriánál egyfolytában tizenöt napig vívtak, Csaba seregét úgy megverték és szétszórták, hogy Ethele fiaiból és a hunokból csak nagyon kevesen maradtak életben. Ez az a csata, a melyet a hunok Krimhild

csatájának neveztek, s mai napig is úgy hívják. Ezen ütközetben olyan sok német vér ömlött, hogy ha a németek szégyenből nem titkolnák és igazán bevallanák, a Duna vizét napokon keresztül nem lehetett inni sem embernek, sem állatnak, mert Sicambriától egész Potentia városáig vértől áradt.

Csaba tehát tizenötezer húnnal Görögországba menekült Honoriushoz és habár az marasztalta és Görögországban akarta megtelepíteni, nem maradt ott, hanem visszatért Scythiába, atyafiaihoz és rokonaihoz. Mihelyt azután Scythiába jutott, azonnal sürgette őket, térjenek vissza valamennyien Scythiába, hogy a németeken boszút álljanak.

Maradtak még a húnokból háromezeren, kiket a futás mentett ki a krimhildi csatából; ezek a nyugati népektől való féltükben egész Árpád idejéig a Csigele¹⁾ mezején maradtak és ott többé nem húnoknak, hanem székelyeknek hívták magukat. Ezek a székelyek ugyanis a húnok maradványai, a kik, mikor meghallották, hogy a magyarok másodszor is Pannoniába költöznek, a visszatérők elé mentek Rhuthenia határán és miután Pannoniát együttesen hatalmukba vették, ebből részt kaptak, de nem a pannoniái alföldön, hanem az oláhokkal együtt a határszéli hegyek közt kapták ki részüket. Így tehát az oláhok közé keveredve, a mint mondják, azoknak betűit használják. Ezek a székelyek különben úgy tartották, hogy Csaba Görögországban veszett. Ezért a nép közmondásként azt szokta mondani a távozonak: „Akkor jöjj vissza, a mikor Csaba Görögországból.“ — Ez a Csaba Ethelének törvényes fia volt,

1) Szabó Károly Sziklamezőnek írja. Ily nevű helyet azonban földrajzunk nem ismer.

Honorius görög császár leányától, fiainak Edemen és Ed volt a neve. Edemen azután, mikor a magyarok másodszer visszatértek Pannóniába, atyjának és anyjának nagy rokonságával költözött vissza, mert hát anyja a kharezmin népből származott. Ed azonban atyjánál maradt Scythiában. Ezen Csabától ered az Aba nemzetiség. Mikor pedig Csaba Scythiába visszatérve, anyjának előkelőségével kérkedett a nép előtt, a nemes hunok megvetették őt és azt mondták, hogy nem igaz fia a scytha nemzetnek, hanem csak amolyan jött-ment idegen. Ezért nem is kapott Scythiából feleséget, hanem a kharezmin törzsből házasodott.

16. Szvatoplug és atyja, Marót.

Mint hogy pedig Ethele fiai a Krimhild csatájában a scytha néppel együtt majdnem teljesen kipusztultak, Pannonia tiz évig király nélkül volt és csak kóbor szláv, görög, német, morva és oláh népség maradt benne, a kik Ethelének a míg élt, közönséges szolgái voltak. Végre Lengyelországban támadt egy fejedelem, Szvatoplug, Marót fia, a ki Bracta leigázása után a bolgárok és morvák felett uralkodott, és a húnok pusztulása után Pannoniában is hasonlóképen uralkodni kezdett. Ezt a Szvatoplugot a magyarok az Ung folyó mellől különféle ajándékokkal áltatták, követeik útján kikémlelték és a mint megtudták, hogy katonasága nem elég erős, a Rákos folyó mellett, Bánhida közelében,¹⁾ egy város alatt, melynek romjai mai napig láthatók, hirtelen támadással egész seregével együtt tönkrementek és így Pan-

¹⁾ Bánhida, komárommegyei nagyközség közelében Rákos nevű folyót ma nem találunk.

nonia fentebb elősorolt népein uralkodni kezdtek. Némelyek azt állítják, hogy a magyarok második beköltözésükkor nem Szvatoplugot, hanem Marótot találták Pannóniában uralkodóul. Ez onnan van, mert atyjának, Marótnak, híresebb volt a neve, de öregségtől megrokkanva, egy várban pihent, a melyet Veszprémnek neveznek. Mikor meghallotta a szerencsétlenséget, a mely fiát érte, fájdalmában hirtelen halállal végezte öreg életét, fia pedig csak nem rég kezdett uralkodni.

Vége az első könyvnek, az első bejöveteletről.

Második könyv.

Kezdődik a második könyv a visszatérésről.

I. FEJEZET.

17. Bevezetés.

Miután tehát előadtuk a húnok eredetét, győztes és vesztes csatáit, továbbá, hányszor változtatták lakóhelyüket, lássuk most, mikor tértek vissza újra Pannoniába; és azt is méltónak tartom jelen munkámhoz csatolni, kik voltak vezérek visszatértükben és mekkora volt fegyvereseiknek száma.

18. A magyarok bejövetele.

Midőn tehát Német- és Olaszországban sváb Ottó, Franciaországban Lajos király, Lothár fia, Görögországban Antonius Durus, Theodorus fia

uralkodott, Jézus Krisztus születésének nyolczszázhetvenkettedik esztendejében¹⁾ a hunok, vagy magyarok ismét Pannoniába költöztek. Átkeltek a bessenyők, fehérkunok földjén, Kiev városán és végre az Ung nevű folyónál telepedtek meg, a hol egy várat építettek. Erről a folyóról nevezik őket a nyugati népek hungarus-oknak. Miután pedig ezen kívül még hat várat is építettek, egy ideig ezen a vidéken maradtak, végre pedig Szva-toplug leverése után, — a mit már fennebb elmondottunk, — két seregre oszlottak, még pedig úgy, hogy mindenseregnek a századosokon és tizedeseken felül volt egy kapitánya, a kinek, mint vezérnek, valamennyien egyformán engedelmességgel és szófogadással tartoztak. Mindegyik seregben, a századosokat és tizedeseket leszámítva, harmincz-ezer fegyveres ember volt.

19. Árpád és a többi kapitány.

Ezen kapitányok közül tehát Árpád, Álmosnak, Előd fiának, Ögyek unokájának a fia, a Turul nemzetségből, volt vagyonilag a leggazdagabb, s származására nézve a legelőkelőbb. Ez az Árpád hatolt át tehát legelőször seregével a ruthének havasain és ő ütötte fel legelőször táborát az Ung vizénél, mert családja a többi scytha nemzetség felett azon kiváltságot bírja, hogy előrenyomulás

¹⁾ Valójában a 895-ben, a mikor Németsországon Arnolf (887—899), Franciaországon Odo, párisi gróf (887—898) és Görögországon VI. (bölc)s Leó császár (886—912) uralkodott. Ottó, (I. vagy Nagy-Ottó) 936—73-ig uralkodott. Lajos francia királyról nem tudjuk, melyiket érti Kézai az öt karolingi Lajos közül, Antonius Durus nevű keletrómai császárt pedig egyáltalán nem ismer a történelem.

alkalmával a sereg élén, visszavonuláskor pedig a legutolsó sorban jár.

Mikor azután Árpád a Dunán átkelve, Pannoniába érkezett, ott ütötte fel táborát, a hol most Fehérvár városa épült. Ez a hely volt tehát Árpád vezér első szállása.

A második sereg kapitányát pedig Szabolcsnak (Zobole) hívták, a ki ott ütött táborát, a hol most Csákvára ¹⁾ hever romjaiban. Ezen Szabolcstól származik a Csák nemzetség.

A harmadik seregnek Gyula (Jula) volt a kapitánya, a ki, mikor a többiekkel együtt Pannoniába költözött, később az erdélyi részeken lakott.

A negyediknek kapitányát Örsnek (Urs) hívták, a ki, mint beszélük, a Sajóvíze táján ütötte fel sátrát.

Az ötödik sereg kapitányát pedig Köndnek (Cund) nevezték. Ez a Nyír körül lakott, fiait pedig Kücsidnek és Kopjánnak (Cusid et Cupian) hívták.

Lél volt a hatodik sereg vezére. Eleinte Galgócz (Golgotha) vidékén lakott, majd a morvák és csehek kiszorítása után, a mint beszélük, többnyire Nyitra vidékén lakott. Tőle származik a Szoard (Zuard) törzs és nemzetség.

A hetedik sereg vezérét végre Vérbulcsnak (Werbulchu) nevezték. Ez, úgy mondják, Zalában, a Balaton tava körül telepedett meg. Vérbulcsnak azért nevezik, mert mikor öregapját a krimhildi csatában a németek felkonczolták, s ő erről biztos tudomást szerzett, — hogy boszút álljon rajtuk, több németet nyáron süttetett meg és mint be-

¹⁾ A mai, fehérmegyei Csákvár nagyközség közelében, a hegyekben a régi Csákvár romjaival.

szélik, oly kegyetlenséggel dühöngött ellenük, hogy némelyiknek vérét is úgy itta, mint a bort.

Ezen kapitányok tehát úgy választották meg lakóhelyüket és szállásukat, a hogy előadtuk, a többi nemzetség is hasonlóképen ott választott, a hol tetszett.

20. Kalandozások a nyugoti és keleti tartományokban.

Mikor azután Pannonia elfoglalása után letelepedtek, Morva- és Csehországot mindenükből kifosztották, fejedelmüket, Vratislavot pedig csatában megölték. Ezután pedig Carinthiába törtek be ellenséges szándékkal és mikor Laibach (Leopah) várán túl Merániának *Gotfridus* nevű hercege, Eberhard herczeggel és az aquileiai patriarchával együtt szembeszállott velük, kemény harcot vívtak egymással. És bár a magyarok közül sokan elesetek az említett ütközetben, mégis mind a két vezért megölték, — a patriarchát futása mentette meg. Azután Stiriát, Carinthiát és Carnioliát felpredálva, roppant zsákmánnyal tértek vissza Pannoniába. A mint Konrád császár meghallotta, hogy népét fosztogatják, Itáliából előjött és a svábiai Augsburg városába ment, hogy onnan Magyarországra jöjjön a magyarok támadására. De e közben Rómában belső háború ütött ki és a császár visszatért Rómába.¹⁾

Erre a magyarok kiindulva Bulgáriára ütöttek és mérhetetlen mennyiségű barmot és foglyot ragadva ki belőle, végre győzedelmesen visszatértek Pannoniába. Ismét egy más alkalommal Friaulon keresztül, Lombardiába nyomultak, itt Lui-

¹⁾ Konrád király és nem császár (911—918) nem volt soha Rómában.

tárdot, Vercelli városának püspökét, Károly császár leghívebb tanácsosát megölték, egyházából igen nagy kincset raboltak és majdnem az egész Lombardia feldúlása után igen gazdag zsákmánnyal visszatértek Pannoniába.

Ezután Szászországot, Thüringiát, a sváb földet, s Mainznál a Dunán átkelve Kelet-Francziországot és Burgundiát pusztították és több templomot is leromboltak. És midőn visszafelé menet Constanznál a Rajnán átkeltek és igen nagy diadallal Bajorországba értek, Abach vára¹⁾ körül váratlanul egy német sereg ütött rájuk, de derekasan ellenállottak és az ütközetben a németeket nyilaikkal legyőzték. Elfogták itt a császár marsallját, azaz seregének fővezérét, Schwarzenberg Hertindus (Hertindet de Suarchunbat) és számtalan más előkelő embert és jóllehet váltságul megszámlálhatatlan mennyiségű pénzt fizettek értük, Regensburg alatt zászlórúdra húzták és a falakon álló polgárok álmélgodására nyilaikkal a legkegyetlenebb módon átlövöldözték őket és így végre roppant dicsőséggel és zsákmánnyal tértek haza.

21. Az augsburgi veszedelem.

Néhány nap múlva azután a magyarok gyűlése Lélt és Bulcsot Németországba küldötte és mikor Augsburg alá értek, a Lech (Lich) folyón túl a réten ütöttek tábort és a várost éjjel-nappal zaklatták támadásaikkal. Miután pedig hirtelen rohammal be nem tudták venni, megátalkodva nem akartak elvonulni a külváros alól. Ulrik püspök a polgárokkal együtt követeket küldöttek a

¹⁾ Ma egy kis város Regensburg közelében a Duna mellett.

császárhoz és buzdították, segítse meg a várost, mert az ostromló magyarok sokan vannak ugyan, de nem vigyáznak magukra, s ezért könnyen lehetne verni őket. A császár tehát ulmi udvarából gyorsan és titkon odaérkezett és miután a magyarok állását és seregét kikémlelte, három órával napkelte után, esőzés közben rájuk támadt és egyik csapatukat, a mely a városhoz közel állott, hamarosan leverte. Lél és Bulcs ennek látára futásban keresett menedéket, hajóra szálltak, s a Dunán lefelé ereszkedtek, hogy Magyarországra meneküljenek. De mikor Regensburgnál átkeltek, elfogták, s a császárhoz küldötték őket, a császár pedig akasztófára ítélte és Regensburg alatt bitófán végeztette ki őket. Mások pedig mese módjára azt erősítgetik, hogy mikor a császár elé állították őket, egyikük magát a császárt agyoncsapta kürtjével. Ez a mesebeszéd természetesen ellenkezik a valószínűséggel és a ki ilyesminek hitelt ad, gyenge elméjüségéről tesz bizonyosságot, mert a vétkes személyeket összekötött kézzel szokták a fejedelmek elé állítani. Hanem az tény és a krónikák könyvében is meg van írva, hogy vakmerően káromkodva tiszteletlenül beszéltek a császárral és szemébe mondták, hogy ha megöleti őket, akkor népéből többé egyetlen egy fogoly sem marad életben, hanem vagy örökös rabszolgaságra vetik, vagy minden birói eljárás nélkül megölik őket. Ez meg is történt. Mert a mint meghalták a magyarok, hogy a császár kivégeztette őket, valamennyi német foglyot, asszonyt és gyermeket egyaránt, mintegy húszezeret, felkoncizoltak.

22. A többi magyar sereg diadalmas harczai.

A másik sereg pedig, a mely Augsburgtól távolabb állott, a mint észrevette, hogy a császár

a másik seregre támadt, egy erdőbe húzódott és a mint látta, hogy a császár serege szétszóródott, ennek nagyobb seregét vette úzóbe, a mely a Rajna felé iparkodott, és mikor a mezőn vágatva utólérte, ez, mint a méhraj egybetömörült, mert a magyarok nyilazásukkal sem megállani, sem visszavonulni nem engedték és végre is, mintegy halálra válva, a magyarok kezébe adták magukat. Mihelyt pedig elfogták őket, valamennyinek fejét vették, boszúból társaikért. A katonák és paizshordók pedig, a kiknek ezek fejét vették, körülbelül nyolcz-ezeren voltak.

Innen megindúlva végre Ulmnál átkeltek a Dunán és mikor a fuldai kolostorhoz (Wiltense coenobium) érkeztek, nagy kincset raboltak el onnan s azután az egész sváb terület feldúlása után Wormsnál átkeltek a Rajnán és itt két herczegre, tudniillik a lotharingiai és a sváb herczegre akadtak, kik nagy sereggel mentek ellenük. Miután ezeket leverték és megfutamították, végre Franciaországba nyomultak, a hol a keresztényeket és szerzeteseket keményen üldözték. Innen felkerekedvén egész a Rhône folyóig jutottak és két várost, tudniillik Segusát (Susa) és Taurinát (Turin) kirabolták. Az olaszországi havasokon keresztül-sietve, a mint a lombard síkságot megpillantották, sebes vágatva sok zsákmányt ragadtak és végre így tértek haza.

Miután pedig Lél és Bulcs, a mint fönebb elbeszéltük, elpusztult, a sereg elcsendesedett és többé nem ment Németországba; mert Francia-és Németország egy értelemmel szövetségre lépett, hogy ha a magyarok mennek, együtt ellenük fognak állani mind halálig. Ezért a magyarok egész István király idejéig mindig haboztak, hogy rátámadjanak-e Németországra, nehogy a nyugoti népek egyesült erővel törjenek rájuk.

23. A konstantinápolyi hadjárat és Botond bajvívása.

Miután pedig Itália néhány tartományát felprédálták, öt esztendeig ki sem mozdultak. Végre Bulgáriára törve egész Drinápolyig eljutottak, s mivel támadó sereget nem láttak, egész Konstantinápolyig hatoltak és a falak alá szállottak. Ekkor egy nagy, valóságos óriás görögöt küldtek ki, a ki két magyart kért, hogy vívjanak meg vele és akként kiáltozott, hogy ha a két magyart földhöz nem vágja, akkor Görögország, mint adófizető, a magyaroké lesz. Mivel pedig ez a görög a sereget nagyon boszantotta, egy Botond nevű magyar állott ki vele mérkőzni; és a mint a küzdőtérre előkészítették, megragadta bárdját, a melyet magával szokott hordani, a város érczkapujához futott és a mint mondják, bárdjával egy csapással oly nagy rést ütött rajta, hogy a görögök, mint csodadolgot, a kaput nem is akarták kijavítani. A mint ezt végrehajtotta, fegyvertelenül a küzdőtérre lépett és a magyarok lóháton, a görögök a fal bástyáin gyülekeztek a látványosságra. És a mikor a görög a városból kilépett és a küzdőtér felé tartva meglátta Botondot, a mint küzdelemre készen egyedül áll ott, felkiáltott, hogy miért nem hozott magával még egy magyart segítségül? Ekkor Botond rátámadva, a mint mondják, úgy megragadta, hogy alig mult a küzdelemben egy rövid óra és a görög úgy elterült, hogy semmiképen sem tudott felkelni. Ennek láttára a görög császár és az előkelő görögök, továbbá a császárnő úrhölgyeivel együtt a falról eltávozva palotáikba mentek és roppant nagy szégyennek tartották azt, a mi történt; és habar az így földhöz mázolt görög tört karjával életben maradt, mégis csak ez a viadal okozta a halálát. Minthogy tehát a ma-

gyarok nyerték meg a mérkőzés dicsőségét, az adó követelése céljából követeket küldtek a görögökhöz, a császár azonban, mint mondják, elnevette magát és semmit sem felelt nekik. Erre a magyarok fejedelmükkel, Taksonynyal tanácsot tartottak, s helyükről felkerekedvén egész Görög- és Bolgárországot kirabolták, aranyat, gyöngyöt, drágakövet, számtalan foglyot és mérhetetlen mennyiségű barmot raboltak belőlük s végre újongva tértek vissza Pannoniába. Ez volt különben az utolsó zsákmány, melyet a magyarok ejtettek, míg pogány vallásúak voltak. A magyar nép tehát kapitányai vagy vezérei alatt, a kiket időről-időre szokott választani, egész Géza fejedelem koráig, mint tudjuk, itt-ott zsákmánnyal és veszedelemmel sújtotta ezt a világot.

II. FEJEZET.

24. Szent István király.

Az Úr megtestesülésének kilencszázhetvenkettedik esztendejében nemzette Géza fejedelem isteni jóslás útján előre megintve, Szent-István királyt. Mihálytól pedig, Géza testvérétől Wazul és Szár László született. Szent-Istvánnak több fia volt ugyan, de valamennyinél kedvesebb volt Isten és emberek előtt az egyik: Imre. Szent-István ugyanis, miután megkoronázták s végre Koppány vezért megölte, nagybátyját, Gyulát, nejével és két fiával együtt Erdélyből Magyarországra vitte, azután a bolgárok és szlávok fejedelmével, Keánnal, harczolt. Ennek leverése után nem mulasztotta el, hogy ennek kincséből a Boldogságos Szűz fejérvári templomát ne javadalmazza, a melyet, mint mondják, maga alapított. Miután pedig az Úr fölségét Szent-Istvánban felmagasztalta és sok nép-

törzset uralma alá vetett, elhatározta, hogy az ország koronáját leteszi, lemond a világ fényéről és külső gondoktól menten egyedül az Isten szolgálatára szenteli magát, az ország koronáját pedig fiának, Imre herczegnek adja át. Szent-István egyébként tanult és az égtől természetes észszel megáldott ember volt, Imre hasonlóképen. Midőn tehát a legszentebb atya az uralkodás és kormányzás gondját legszentebb fiára szándékozott rábizni, maga a herczeg váratlanul meghalt. Vigasztalhatatlanul siratta tehát atyja és egész Magyarország és a túlságos nagy fájdalomtól és szomorkodástól betegségbe esett, — különben is lábfejében szenvedett, — különösen leginkább azért, mert véréből senki sem volt, a ki méltó lett volna rá, hogy az ország koronájával kitüntessék és a ki az ő halála után ezt a katolikus vallásban annyira fiatal nemzetet abban megtarthatná. E közben testi erejét rohamosan veszteni kezdte és a mint észrevette, hogy bágyadság nehezedik rá, gyorsan követeket küldött, hogy nagybátyjának fiát, Vazult, hozzák ki a tömlöczből Nyitráról, hogy maga után királylyá tegye a magyarok fölé. Ennek hallatára Gizella királynő a hitetlenekkel tanácsot tartva, elküldötte Sebös ispánt, hogy előzze meg a király követét, vájja ki Wazul szemeit, öntsön olvasztott ólmot füleibe, azután meneküljön Csehországba. Mikor azután Vazult a követ eléje vezette, a király keservesen sírt a történteken. Magához hívatta tehát Szár László fiait, Andrást, Bélát és Leventét és azt a tanácsot adta nekik, meneküljenek gyorsan Csehországba. Szent-István király pedig uralkodásának negyvenhatodik esztendejében, Nagyboldogasszony napján költözött az Úrhoz. Fejérvárott, a Boldogságos Szűz egyházában temették el. Gyászra vált tehát azonnal a magyarok zenéje és az ország egész népe hangos zokogással siratta

oly igen szent királyát. Az ifjak és szüzek gyászruhába öltöztek és három esztendeig nem táncoltak.

25. Péter király gőgje és bukása.

Gizella királyné pedig a gonoszok segítségével nőtestvérének fiát, a velencei Pétert, — kinek atyja a velenceieknek dogeja volt — tette a magyarok királyává, hogy akaratának szándékait kénye-kedve szerint végrehajthassa és Magyarország szabadságát elvesztvén, a németek alattvalója legyen. Péter azután, a mint uralkodni kezdett, a királyi fenség minden szelidségét ellökte magától és német vadsággal dühöngve, megvetette az ország nemeseit, a föld javait pedig a svábokkal és olaszokkal együtt felfuvalkodottan és telhetetlen szívvel falta. Az erődöket, várakat és az ország minden méltóságát pedig a magyaroktól elvette és a németek és olaszok kezébe adta. Ezenfelül túlságosankicsapongó természetű is volt, csatlósai is a féktelen szenvedély gyalázatosságát űzték.

Mikor tehát az ország főpapjai és nemesei látták a nemzet bajait, a melyek a törvény ellenére történtek, közös tanácsot ültek és kérték a királyt, utasítsa embereit, hogy az ily gyalázatos dolgokkal azonnal hagyjanak fel. A király pedig felfuvalkodott gőgjétől és haragtól elkapatva, az eladdig csak titkon szívében táplált gonosztságot teljes méregettel nyíltan kiöntötte és így szólt: „Ha csak kevés ideig is épségben maradok, valamennyi bírót, tekintetes urat, századost, országnagyot és méltóságot a németekből és

olaszokból tesztek, Magyarország földjét pedig idegenekkel árasztom el és a németek uralma alá adom." Ez volt tehát oka Péter király és a magyarok egyenetlenkedéseinek.

Péter uralkodásának harmadik évében tehát Magyarország főurai és nemesei a püspökök tanácsára egybegyültek Péter ellen és szorosán utána néztek, nem találhatnának-e valakit a királyi vérből, a ki alkalmas lenne, hogy az országot kormányozza és őket Péter zsarnoksága alól hatalmasan megszabadítsa. Minthogy pedig ilyen embert az egész országban semmiképen sem bírtak találni, maguk közül tettek királyukká egy Aba nevű ispánt, Szent-István király sógorát. Aba király pedig összeszedte a magyarok seregét és megindult, hogy megvívjon Péterrel. A mint azután Péter látta, hogy a magyarok támogatását elvesztette, Henrik császárhoz menekült Bajorországba, hogy ettől kérjen segítséget a maga számára.

26. Aba (Sámuel) király.

Mikor tehát így Pétert az országból kiszasztották, felkeresték azon zsarnokokat, a kiknek tanácsából a magyarokat sanyargatta. Egyiket közülük darabokra vagdalták, két fiának szemét kiszúrták, másokat vas mángorlókkal zúztak össze, egynéhányat kövel dobáltak agyon. Sebösnek pedig, a ki Wazul szeméit kiszúrta, kezét-lábát kerékbe törték és így ölték meg. Aba pedig, miután királylyá koronázták, Péter intézkedéseit megsemmisítette és megparancsolta, hogy a magyar törvényeket tartsák meg.

Aba királyságának harmadik évében azután Péter lejött Henrik császárral és igen nagy sereget vezetett Aba ellen. Aba pedig, a mint ezt hírül vette, követet küldött a császárhoz és megkisé-

relte, békét köthet-e vele, vagy pedig sem. A császár a feleletben ellenségének mutatkozott. Mikor tehát megértette, hogy a császár Pétert vissza szándékozik helyezni a magyarok fölé, haragra gyúlva Ausztriára tört és egész a Trense¹⁾ folyoig fösztogatott, azután pedig haza tért. Majd azután Carinthiába is sereget küldött zsákmánylásra. Mikor innen megrakodva haza felé jöttek, Gotfridus osztrák örgróf Petouia²⁾ táján rajtuk ütött és úgy beszélük, a zsákmányt elszedte tőlük. Akkor ugyanis Ausztrianak nem hercegei, hanem örgrófjai voltak. A mint azután a császár, a ki ezen idő tájt Kölnben időzött, hirül vette, hogy a magyarok minden ok nélkül zaklatják a németeket, Németország fejedelmeivel tanácsot tartott, hogy miként torolhatná meg a magyarok sértegetését hasonló sérelemmel. Rettenetes hadjáratot indított tehát és Ratiszlav cseh herczeg tanácsára, a Duna éjszaki partján érkezett a magyar határszélekre. Aba királynak és a magyaroknak követei erre megígérték a császárnak, hogy mindenben akarata szerint járnak el, csak Pétert nem fogadják vissza királyúl, a mit a császár minden áron keresztül akart vinni. Mert esküvel kötelezte magát neki, hogy újra belehelyezi a magyar királyságba.

Minthogy pedig a magyarok Pétert nem fogadták be, hanem ajándékokat küldöttek és esküt tettek, hogy a német foglyoknak szabad visszatérést engednek, a császár a lotharingiai herczeg tanácsát követve, minthogy az ajándék jobban csábította, visszatért Bizantiába (Besançonba), Burgundia városába.

Ettől kezdve tehát Aba király, minthogy

¹⁾ Ma Traisen, a Duna jobboldali mellékfolyója, Alsó-Ausztriában.

²⁾ Pettau stájerországi város, a Dráva partján.

helyzete biztos volt, türhetetlenné kezdett válni és a nemeseket megvetve, gőgösen dühöngött a magyarok ellen, sőt még az esküszegést is semmibe sem vette. A magyarok erre, minthogy ezt nem akarták tőle eltérni, összeesküdtek, hogy a halálnak adják és megölik. De valaki elárulta tervüket, és Aba, a hányat csak megkaphatott közülük, birói vizsgálat nélkül kivégeztette őket; de ez vált leginkább legnagyobb vesztére. Ugyanis ötven embert hívott egy házba tanácskozásra, azután becsukatta őket és a nélkül, hogy meggyóntak volna és törvényesen elítélték volna őket, fejüket vétette. Ezért Szent-Gellért, csanádi püspök kánoni szigorúsággal korholta a királyt és megjósolta neki, hogy veszedelem fenyegeti. Akkor a magyarok közül néhányan a császárhoz menekültek és Aba ellen beszéltek; elmondták, hogy az esküszegést semmibe sem veszi, megveti a nemeseket, pedig hát azok tették meg királynak. A császár azt felelte nekik: „Vissza kell tehát adnia a foglyokat és meg kell térítenie a károkat.“ A császár tehát a magyarok tanácsán felbuzdulva bajor és cseh sereggel Ausztriába ment, de titkolta, hogy Magyarországra készül törni, sőt tetette, hogy Abával egyetért. Aba követei pedig szüntelenül követelték a császártól, hogy adja ki a hozzája menekült magyarokat, panaszkodva mondogatták, hogy azok rablók és latrok és legfőbb szítói a háborúskodásnak a császár és a magyarok között és így az ilyen gonosztevőket Aba király kezébe kell adni. A császár azonban semmiképen sem ígérte meg, hogy ezt megteszi. Gyors előnyomulással tehát Magyarország határvidékeire tört be, Sopron felől támadva, és mikor Babotnál ¹⁾ tovább

¹⁾ A mai Babóth falú Sopronmegyében, Kapuvár közelében.

akart hatolni, a vizek miatt nem tudott. A magyarok tehát, a kik a császárral és Péterrel voltak, a császár seregét a Répcze folyó mentén felfelé vezették és egész éjjeli lovaglás után, napkeltekor egy sekély gázlón, mindkét folyón¹⁾ átkeltek. Aba király győzött volna is, ha a Péter barátságában megmaradt magyarok zászlóikat a földre nem dobták és meg nem futamodtak volna. A hosszú ideig és keményen vívott ütközet után tehát végre a császár, isteni segítségben bízva, megnyerte a győzelmet. Aba király pedig a Tisza felé szaladt, és a magyarok, kiknek, míg uralkodott, ártalmára volt, egy faluban, egy régi veremben legyilkolták és egy templom mellé temették. Néhány év múlva azután, mikor testét sirjából kiásták, szemfedőjét s ruházatát rothadatlanul, sebhelyeit pedig begyógyultan találták és végre a saját monostorában temették el.²⁾ A németek közül különben azon ütközetben számtalanon elhullottak. Ezért azt a helyet, a hol az ütközetet vívták, az ő nyelvükön a mai napig *florum paiurnak* hívják, a mi nyelvünkön pedig *weznemut-nek*.³⁾

III. FEJEZET.

27. Péter második királysága és bukása.

A császár pedig, a mint győzelmet aratott, Székesfehérvárra vonult és ott Péternek visszaadta királyságát s azután végre haza ment Regensburgba. Péter király azután és a magyarok, a kik őt az országba visszahozták, a mint erejüket és hatalmukat visszanyerték, gőgösen kezdtek visel-

1) A Répczén és a Rábán.

2) A saári monostorban, Heves megyében.

3) *Florum pajur* = *verloren Bayer*, magyarul veszett bajor vagy veszett német (= *weznemut*).

kedni. Ezért a magyarok valamennyien szorgosan azon gondolkodtak, miként lehetne Pétert elcsapni és Szár László fiait visszahozni. Míg ezek így történtek, Endre, Béla és Levente Csehországból Lengyelországba költöztek át és Misca lengyel herceg barátságosan fogadta őket és Béla azért, a miért a pomeráni herceget párbajban legyőzte, Misca leányát kapta feleségül. András és Levente ezt nehezen bírta elviselni és hogy az ő érdeméből ne éljenek Lengyelországban, Rutheniába mentek át. Minthogy pedig Lodomeria hercege Péter király miatt nem fogadta be őket, a kunok földjére költöztek. Ezek azon gondolkodtak, hogy megölik őket, mert azt hitték, hogy országukat csak ki akarják kémleni; végre mikor egy magyar fogoly rájuk ismert, azóta a legjobb bánásban részesültek.

E közben azonban Péter király a magyarokat az előbbi türhetetlenségével kezdte zaklatni. Erre valamennyien Csanádra gyűltek és tanácsot tartva egy akarattal Szár László fiaiert küldöttek, hogy jöjjenek vissza az országba.

Mikor azután ezek, a mennyire csak lehetett, titokban Pestig jutottak, a három testvér hírvivői Péter udvarában egy éjszaka gyors lovakon hirdették, hogy valamennyi németet és olaszt, akárhol érik is, öljék meg és térjenek vissza a pogány szertartásra. Reggel azután Péter, mikor a dolog okáról kérdezősködött, biztos tudomást vett róla, hogy ők Magyarországon vannak. És jóllehet végtelen fájdalom sujtotta, mégis jókedvűnek mutatta magát. Akkor titokban elküldte követeit, hogy Székesfehérvárat foglalják el, hanem a mint terve kitudódott, a magyarok mindenfelé elkezdtek lázadni és egyszerre gyilkolták a németeket és olaszokat, nem kegyelmeztek még az asszonyoknak, gyermekeknek és papoknak sem, a kiket

Péter tett püspökké, plébánosokká és apátokká. És mikor Fejérvárra nem tudott bejutni, futásnak eredve Mosonynak tartott, a hol, mondják, sereg ment ellene, ezért visszafordulva gyorsan Fejérvár felé vágatott. A polgárok ugyanis kérték, hogy menjen vissza és ők átadják neki a várost. A mint azután Fejérvár körül egy faluba ért, a sereg hirtelen körülfogta, foglyúl ejtették és szemét kiszúrták, és jóllehet ekkor életben maradt, lelke fájdalomában végezte életét és Pécssett temették el, a melyet mint mondják, ő maga alapított.

28. I. Endre királylyá koronázása.

Ekkor a három testvér Fejérvár városába ment és valamennyi püspök, nemes és az egész nép a legnagyobb ujjongással fogadta őket és Endrét, mint legidősebbet, az ország trónjára emelték. Némelyek ugyan azt állítják, hogy ezen testvérek Wazul herczegnek egy Tatun-nemzetségbeli leánytul született, nem törvényes házasságból származó fiai s a jött-ment Tatun-nemzetség ezért kapta volna a nemességet. Ez azonban bizonyára izetlen és nagyon ügyetlen mendemonda. Mert hát a nélkül is nemesek és Scythiából erednek és így azok bizony Szár László fiai.

29. Szent-Gellért vértanúsága.

Gellért csanádi püspököt pedig ezen események közben a magyarok Pesten szekerestül együtt letaszították egy hegyről s így vértanúi koronát nyert; azelőtt szerzetes volt a rosacénsis apátságban, ¹⁾ a mely Aquileia területén fekszik.

¹⁾ Tulajdonképen Velenczében, az Isola di san Giorgio maggiore szigetén; a rosacoi kolostort jóval későbbben alapították.

Azután Pannoniába költözött és Beel-ben ¹⁾ hosszabb ideig remete volt.

30. Endre harczi Henrik császárral.

Miután pedig Endre az ország koronáját felvette, úgy mondják, a bajorokkal, csehekkkel és lengyelekkel háborút viselt, de harciban győzedelmeskedett rajtuk és mint mondják, három évig adófizetőivé tette őket. Ezért Henrik császár egészen Bodoct-ig ²⁾ hatolt és öt hónapig ostromolta Fejérvár városát, de erejét és hatalmát, a mint beszélik, végre is úgy elvesztette, hogy maguk a németek és olaszok éjnek idején a saját sátraikban élve eltemették magukat, minthogy a magyarok a sötétben a táborukba nyomultak és nyilaikkal kegyetlenül öldösték őket. Végre a császár megbánta a dolgot és bocsánatot kezdett kérni Endrétől és a magyaroktól, úgy hogy mindenét Magyarországon hagyja lovain kívül, és esküt tesz, hogy sem maga, sem utódai többé sohasem jönnek ellenséges sereggel a magyar királyság ellen Magyarországra, továbbá Bodoct-tól egy lépést sem mozdul addig, míg leányát, Zsófiát, kit már előbb a francia király fiának kötelezett le crős ígérettel, Németországból el nem hozatja és Salamon királynak feleségül nem adja. Erre a király tanácsot tartott, és úgy mondják, kegyesen megbocsájtott neki.

A mint azután a táborát megindította, azt állítják, hogy először a Bársonyos ³⁾ hegyen szállott meg. Mivel pedig az éhség és szomjúság agyon

¹⁾ Ma Bakony-Bél Veszprém megyében.

²⁾ Bodajk (Fejér megye).

³⁾ Ma Bársonyos falu Veszprém megye éjszaki részén.

csigázta őket, a király nevében ételt és italt adtak nekik roppant mennyiségben. Ettől nagyon sokan lerészegedtek és mikor a császár örei álmos pillantásokkal látták, hogy a magyarok ide-oda nyargalásznak, azt hitték, hogy a szerződés alatt csel rejlik, és mindezt a sereg tudtára adva, azt beszéltek, hogy azok az ő üldözésükre jöttek. És bár sokan betegségtől megtörve, bársony párnák között, kocsin vitették magukat, kocsijukat és ágyukat oda hagyva, lóra kaptak és hajnalban Urs¹⁾ faluhoz értek. A mint azután a várnagy a kapuban állva észrevette, hogy az országútról letérve, nehezen járható mocsarakon át fegyveres nép közeledik, embereivel együtt fegyverre készült. És miközben az elhaladó tömeget messziről nézve figyelemmel kísérte, a betegek, a kik a kocsikból és ágyból kikelve lóháton mentek fel a Bársonyos hegyre, újra a kocsikba helyezkedve jutottak át a mocsarakon. Mikor azután paizshordóik maguk mögött megpillantották a várnagy csapatát, a kocsikat s a kocsikon uraikat odahagyva, ki merre látott, megfutamodtak. Erre a parasztok odamentek, a kocsikat elszedték, az urakat a kocsikon legyilkolták, holttestüket pedig a vízbe hányták. Ezen betegek közül némelyek közvitézek, mások grófok, sőt őrgrófok is voltak. Ezért azon gázlóban mai napig lehet találni lószerszámot, kardot s több efélét, ha a víz kiszárad. A hegyet pedig, az ily módon hátrahagyott bársony párnákról nevezték el a lakosok Bársonyosnak.

¹⁾ Ma Mező-Őrs, Győr megye déli részén, Bársonyos közelében.

31. A magyar királyok kronológiája. Endre király halála.

Szent-István király halála óta tehát tizenegy év és négy hónap mult el Endre király uralkodásának első esztendejéig. Ezen idő közben Péter király első és másodízben hatodfél évig uralkodott, Aba pedig három évig. Endre pedig öregségtől megtörve, uralkodásának tizenkettedik évében, testvérének Bélának s Béla fiainak, tudniillik Gézának és Lászlónak beleegyezésével, fiát, a még gyermek Salamont tette királylyá. Ő maga pedig uralkodásának tizenötödik évében halt meg és Tihanyban temették el, a saját alapítású kolostorában, fiával, Dáviddal együtt.

IV. FEJEZET.

3. I. Béla király.

Ezután Benyn Béla uralkodott. Uralkodása alatt a magyarok elhagyták a hitet és a keresztiséget és annyira tévelyegtek a hitben, hogy sem pogányoknak, sem katolikusoknak nem látszottak. Hanem azután a maguk jó szántukból mégis visszatértek a hitre.

Ő különben azt rendelte, hogy az adás-vevés számára minden vásár szombati napon történjék és országa egész területén a byzanci aranyat hozta forgalomba, a melyet igen apró dénárookra, tudniillik negyven darabra lehetett felváltani. Ezért negyven dénárnyi összeget mai napiglan egy aranynak hívnak, nem mintha aranyból volna, hanem mert negyven dénár ért egy byzanci aranyat. Két esztendeig uralkodott, a harmadikban elköltözött a világból és a saját, Szekszárd nevű monostorában temették el. Ő

ugyanis kopasz (szár) és barna színű (szög) volt s ezért a saját monostorának olyan nevet adatott, a milyen a saját testalkata volt.

33. Salamon küzdelme a hercegekkel.

Végre Salamon, László és Géza között súlyos viszálykodás tört ki, a haza gyermekei megoszlottak. Némelyek ugyanis Salamonnal, mások pedig Lászlóval és Gézával tartottak. A király pedig sógorát, a császárt vezette roppant sereggel Nyitrán keresztül László és Géza ellen. Mikor ez Vácra ért és László seregét meglátta, betegnek tetette magát és Pozsonyon keresztül hazament Ausztriába, de a csehekből és bajorokból elegendő segédcsapatokat hagyott hátra Salamonnak. Erre azután a császár hazatérte után Mogyoródnál csatát vívtak. De minek szaporítsuk a szót? Salamont legyőzték, a németeket és csehekét szét-szórták. És a mint Salamon megtudta, hogy ő maga is, emberei is vereséget szenvedtek, futásnak eredt és Szigetfőnél¹⁾ átkelve a Dunán, Mosonyban húzta meg magát. A mogyoródi csatában különben nemcsak németek vagy csehek estek el, hanem az ország katonaságának is elpusztult a legnagyobb része. Salamon tehát rokonaitól való féltében egész családjával Styriába költözött és családját ott hagyva az admonti kolostorban,²⁾ visszatért Mosonyba és újra össze akarta szedni seregét. De minthogy ereje napról-napra hanyatlott, amazok törekvése pedig szerencsés előmene-

¹⁾ A Csepelsziget déli csúcsánál.

²⁾ Az admonti kolostorban élt Vak (II.) Béla leánya Zsófia, ezt téveszti össze szerzőnk Salamon nejével, Zsófiával, a ki az 1120. táján épült admonti kolostorban természetesen nem élhetett.

tellel járt, kétségbe esve, visszatért a császárhoz, hogy segítségét kérje. És habár sereg bérelésére csak úgy szórta a pénzt, a németek a magyaroktól való féltükben el sem akarták fogadni. Ezért minden reményétől megfosztva visszatért Admontba a királynéhoz és miután néhány napot vele töltött, szerzetesi ruhába Fejérvárra jött. És midőn unokatestvére László a Boldogságos Szűz templomának előcsarnokában saját kezével alamizsnát osztogatott a szegényeknek, úgy beszélik, ő maga is részesült abban a többi között. László, a mint rápillantott, azonnal megismerte. Mikor azután László az alamizsnaosztogatásból visszatért, szorgalmasan kerestette, nem azért, mintha ártani akart volna neki. Ő azonban attól tartott, hogy bajba keveredik miatta, elment onnan az Adria tenger felé és ott haláláig a legnagyobb szegénységben és bűnbánatban töltötte életét Pola városában, a hol el is temették, és haláláig egyetlen egyszer sem tért vissza feleségéhez. Zsófia királyné pedig a legnagyobb lelki tisztaságban állhatatosan megmaradva, köveit gyakran küldötte látogatására és tehetsége szerint költséget küldött neki s egyre hívta, hogy méltóztassék őt meglátogatni halála előtt. És jóllehet ez neki is szíven feküdt, túlságos szegénysége miatt azonban, szégyenérzetből, nem akart útra kelni. Mikor azután a királynő meghallotta, hogy meghalt, jóllehet sok német herczeg házastársául akarta venni, ő valamennyit megvetette, földi javait eladatta és a szegényeknek osztotta. Maga pedig apáczává lett és igen szigorú élet után az Úrhoz költözött; az említett monostorban temették el és mint szentet tisztelik.

34. I. Géza király.

Salamon után pedig Géza uralkodott három esztendeig, azután meghalt. Váczon temették el, a melyet mint mondják, ő alapított.

35. Szent-László király.

Géza után pedig László uralkodott harmincz esztendeig és három hónapig. Váradon nyugszik. Ennek idejében Erdélyben azon a hegyen, a melyet Kyrieleisnek¹⁾ hívnak, a bessenyöket a magyarok nagy ellenségeit, a mint Magyarország kirablása után menekültek, utólérték és László király és a magyarok úgy szétverték őket, hogy a mint mondják, egyetlen egy sem maradt közülük életben.

36. Könyves Kálmán király.

Miután pedig László elköltözött, Géza király fia, Kálmán uralkodott utána tizennyolcz évig, a kinek holtteste Fejérváron nyugszik. Ez már püspök volt és azután koronázták királylyá. Könyvesnek pedig azért nevezték Kálmánt, mert könyvei voltak, melyekből mint egy püspök, úgy olvasta az imákat. Ugyanő Dalmátországba sereget küldött és megölette Péter királyt, a ki a Gozd nevű hegyek közt szállott szembe a magyarokkal, de az említett hegyek közt legyőzték és megölték. Ezért ezeket a hegyeket a magyarban mai napig Patur Gozdia-nak hívják.²⁾ Ezen királynak székhelye és palotája különben Tenen³⁾ városában volt.

Mikor tehát ezt végrehajtotta és Dalmátországot meghódította, a velenczésektől gályákat,

¹⁾ A Szolnok-Doboka megyében, Cserhalom mellett található Kérlés falú nevének a görög Kyrie eleison-ra való magyarázása az etymologizálás egyik szánalmas példája.

²⁾ Petrova Gora hegység a mai Modrus-Fiume és Zágráb megye határán.

³⁾ A mai Knin város Dalmátiában.

hajókat és dereglyéket bérelt és magyar sereget küldött rajtuk Apuliába és itt Monopoli és Brindisi városát elfoglalták, de néhány polgár hű maradt Velenczéhez. És miután ezen városokat Velence birtokában hagyták, gyors vágatva Apulia síkságát helyenként feldúlták és három hónapig maradtak benne. Végre hajóikra visszatérve, a tengeren át visszatértek Dalmátországba, de a magyar kapitányt és a magyar király czimerét a velenceieknél hagyták. Ezeket a városokat utóbb az ifjabb Vilmos, Szicília királya ¹⁾ a pisaiak segítségével nagy költséggel is alig hogy vissza tudta szerezni.

37. II. (Vak) Béla király.

Kálmán után pedig Béla uralkodott kilencz esztendeig és két hónapig. Fejérvárott temették el.²⁾

38. II. Géza király.

Béla után pedig Géza uralkodott húsz esztendeig. Végre meghalt és Fejérvárott temették el.

39. III. István és II. László.

Ezután István uralkodott tizenegy évig és kilencz hónapig. Uralkodása alatt László herceg fél évig bitorolta az országot és a koronát. Fejérvárott temették el.

¹⁾ Az ifjabb, II. (Kegyes) Vilmos 1166—89-ig uralkodott.

²⁾ Kálmán fiáról s utódjáról, II. Istvánról (1116—1131.) Kézai tehát semmit sem tud.

40. IV. István bitorlása.

Ezen István után testvére öt hónapig és öt napig bitorolta a koronát, de végre legyőzték. Ezen csatában az ország több nemesét megölték. Ő maga pedig az országból menekülve, végre Zimonyba ment és ott végezte életét. Fejérváron nyugszik.

41. III. Béla király.

Ezután pedig a görög Béla uralkodott, a kit Becse és Gergely hosszasabban a görög császárnak tartott. Üldözte a tolvajokat és rablókat s ő kezdte a folyamodás útján való szólást, mint a hogyan a szentszéki és a császári udvarnál történik. Fejérvárott fekszik eltemetve.

42. Imre király.

Béla után pedig fia, Imre uralkodott.

43. II. Endre király.

Ő utána pedig a hatalmas és dicsőséges Endre király uralkodott. ¹⁾ Ő a szent földet is meglátogatta, ott valamennyi keresztény fejedelem fővezérré választotta s a babyloni szultán seregét a magyarokkal és székelyekkel megszalasztotta és az assyrusok és más nemzetek kiváló tisztelettel hődoltak neki. Ezután roppant dicsőséggel tért haza Magyarországba.

¹⁾ Imre fiáról s utódjáról, a pár hónapig (1204. szeptembertől 1205. májusig) uralkodó III. Lászlóról Kézai nem emlékezik.

44. IV. Béla és a tatárjárás.

Utána pedig fia, Béla uralkodott, Esztergomban, a minoritáknál temették el.

Az ő uralkodása alatt a mongolok vagy tatárok az ország három részében ötszázezer fegyveressel Magyarországra törtek s még ezenfelül mintegy negyvenezer századosuk és tizedesük volt. A említett király a Sajónál szállott velük szembe az Úr 1241. évében, de a mongolok legyőzték és az ország majdnem egész katonasága ott veszett, maga Béla a tengerre menekült előlük. A mint azután a tengertől visszajött, Frigyes, Ausztria hercege támadt rá haddal, de a magyarok Bécsujhely alatt arczba szúrva megölték.

45. V. István király.

Utána fia, István uralkodott, a ki a csehekkel, osztrákokkal, stájerokkal, brandenburgiakkal és más vegyes seregekkel rája támadó cseh királyt, név szerint Otakárt, a Rábcza folyó mellől vitézül visszakergette. Ugyanő Budum városát¹⁾ is hatalmába vette és a bolgárok fejedelmét rákényszerítette, hogy míg ő él, neki engedelmeskedjék. Végre e világból elköltözve, a Boldogságos Szűz szigetén,²⁾ az apácák kolostorában nyugszik eltemetve.

¹⁾ A mai Viddin, Bulgáriában, a Duna partján.

²⁾ A mai Margitsziget, az említett kolostor romjaival.

V. FEJEZET.

46. IV. (Kun) László megsegíti Habsburgi Rudolfot Otakár cseh király ellen.

Ezután fia, harmadik ¹⁾ László uralkodik. Ez az Úr kegyelméből mint kis gyermek jutott az ország trónjára. Uralkodása idején Otakár, a csehek királya, a ki a római birodalom joga alá tartozó több tartományt tényleg és pedig igaztalanul bitorolt, a miből erőt és hallatlan nagy hatalmat merített, Magyarország határszélein különböző helyeken igen nagy területeket fosztogatott; az ő atyja, István azonban nem szerezhett ezért méltó elégtételt, mert hirtelen halála megakadályozta benne. Minthogy pedig e közben a német fejedelmek a frankfurti gyűlésen Rudolf habsburgi grófot választották királyukká azon kötelezettséggel, hogy a birodalom jogköréhez tartozó elfoglalt tartományokat szerezze vissza, ő, mint a birodalmi hűbértokok visszaszerzője először is Ausztriába ment, a melyet Otakár szálolt meg és birtokolt. És miután hosszasabban Bécsben tartózkodott és a csehektől visszakövetelte a maga jogait, a cseh király oly mérhetetlen nagy és erős sereget indított ellene, hogy a német király a maga erejével nem mert vele szembe szállani. Ezért Magyarország nagyságos királyát, mint a szent katholikus egyház fiát kérte *alázatosan* segítségül s ennek fejében örök barátságra kötelezte magát vele szemben. Hozzátette még, hogy úgy fog feltűnni a dolog, hogy ezáltal is a szenteséges római egyháznak fog igen nagy szolgálatot teljesíteni. A maga részéről pedig, ha a magyar

¹⁾ Imre fiának, III. Lászlónak beleszámításával helyesebben IV. László.

király kéri, bármely hasonló segítséggel szolgálátára kell lennie. Mivel pedig László király zsenge koránál és erejénél fogva csak szívében és lelkében rejtette Otakárnak atyja és maga ellen megkísérelt vakmerő támadásait, elhatározta, hogy a német fejedelem kérésének eleget tesz. Megindult tehát Fejérvár városából, mint Mars fia, a kinek csillagzatának állása fogantatása és születése napján vitézség és egyéb természeti adományok dolgában hatalmat és sikert jósolt neki, a legfelségesebb Isten segítségével és őseinek: Szent-István, Imre és László királyok és a szentek közbenjárásában bízva és reménykedve, és a királyi főség zászlaját felemelve, Rudolfnal Marcheggnél találkozott seregével, a ki úgy várta érkezését és segítségét, mint az Istenét. Minthogy pedig Rudolf hadi népe a nehéz fegyverzet miatt nehezen tudott mozogni és roppantúl félt szembe szállani oly nagy sokasággal, a melyet Otakár hír szerint összeszedett, nem mert ellene menni és indulni. László király pedig, a mint ezt látta és észrevette, Stillfried vára körül, a Morava vize közelében az ütközetre siető és készen álló Otakár elé vonult és a cseh sereget minden oldalról körülfogta. Lovait s magukat is László magyarjai és kunjai nyíllal sebezve annyira szorongatták, hogy Milot, Otakár seregének vezére, a kiben a sereg tömege legtöbbit bízott, nem bírta ki tovább a magyarok támadását és nyilait és embereivel együtt futásnak eredt, s a lengyel zsoldosok is a csatarendet megbontva a csehekkel együtt utána futottak; a kúnok pedig ezen csatározások között a cseh királynak és seregének podgyászát és fegyverkészletét hányták szét és ragadták el. Ezen ütközetben tehát Otakár királyt, a mint zavarodott elmével a seregben ide-oda kapkodott, elfogták és megölték. Fiat, Miklós herceget pedig foglyúl ejtve Magyar-

országba hozták más fogoly báróval, gróffal és számtalan közvitézzel együtt. A halottak számát pedig csak az isteni bölcsesség tudná összeolvasni. Rudolf német és római király pedig embereivel csak ott állott és nézte, mi történik. A győzelem után tehát a német király hálát adott Lászlónak, hogy az ő segítségével jutott ismét Ausztria és Styria birtokába azon a napon.

László magyar király tehát diadallal haza tért, a német sereg pedig Ausztriában maradt. Ez tehát László király első győzelme, melyet az isteni kegyelem ifjúsága korábban juttatott osztályrészeül.

Azon ütközetben, azon a napon a Básztej nemzetségből származó Rénold, Rénold fia tartotta a király zászlaját vitézül és keményen; három testvére: András, Salamon és László és Magyarország más nemesei, mint az ég csillagai, megszámlálhatatlanul a király Úr körül állottak. Hogy tehát László király ily dicsőséges és diadalmas győzelmének emléke fenmaradjon, a csehek, lengyelek és morvák örök szégyenére és gyalázatára, pajzsaik és zászlóik a fejevári templomban, az ország székhelyen, a falra függesztve maradnak mindörökre.

47. László győzelmes hadjárata a kúnok ellen.

Egy másik csodálatos ütközete is volt László királynak ifjú korában¹⁾ a kúnokkal, a melyet az előbbi háborúhoz lehet mérni. Mivel ugyanis a kúnok, kiket első ízben a király nagyatyja, boldog emlékezetű Béla király telepített Magyarországra, később mint a fővény, úgy elszaporodtak, úgy hogy magának Béla királynak az forgott eszében,

¹⁾ 1280. augusztus elején, Hódmezőn, a mai Hódmezővásárhelynél.

hogy megyékként szétszítja őket, de ezt sohasem merte megtenni, attól tartva, hogy az országnak baja esik miattuk. Úgy beszélnek, atyjának, István királynak is ez volt velük a terve és ő is az említett óvatosságból vonta vissza akaratát. Hanem a dicső, bátor és nagyratörő László király, a mint megtudta, hogy cselt szőnek ellene, úgy rájuk támadt, hogy abban az ütközetben kemény vereséget szenvedtek, igen sokan fogságba estek, mások pedig feleségüket, gyermekeiket s minden vagyonukat oda hagyva, a barbár népekhez menekültek. Azon néhányan is, a kik megmaradtak, anynyira meghunyászkodnak a király parancsa előtt, hogy remegő szívvel alig mernek a király arczába nézni.

Ezen csatában a hunok megölték Olivért, Pata fiát, az Aba nemzetségből, — Andrást, Lőrincz testvérét, Mikós ispán fiát a Wigman nemzetségből,¹⁾ Lászlót, Panyit ispán fiát a Miskócz nemzetségből és Dömötört, Mihálka fiát a Rosd nemzetségből.

Tüggelék.

I. FEJEZET.

A jövevény nemeseokről.

48. Jövevények Géza fejedelem korában.

Minthogy a tiszta magyarságban nincs több törzs vagy nemzetség, mint a száznolcz nemzetiség, látnunk kell, honnan veszik eredetüket azok-

¹⁾ A Wigman nemzetségtől kapta nevét Igmánd (Nagy- és Kis-Igmánd) község Komárommegyében.

nak ivadékai, a kik az olasz földről vagy Németországból vagy más vidékekről származtak be. A Turul nemzetségből származó Géza fejedelem volt ugyanis az első a magyarok közül, a kihez, mint mondják, szózat hangzott az egekből, hogy fogadja el a keresztény hitet és a keresztséget. Minthogy azonban kezéhez embervér tapadt, nem is volt alkalmas arra, hogy egy ily nagy nemzetet megtérítsen. És jöllehet mind maga, mind udvara Szent Adalbert által a keresztség kegyelmében részesült, mégis az égi trónusról szózat jutott hozzá, hogy hagyjon fel azon gondolattal, mert a legfelségesebb Isten kegyelmessége a tőle származandó Szent Istvánra bizza, hogy mindezt végre hajtsa. Ennek hallatára tehát azt, a mit Szent Adalbert prágai püspök útmutatása szerint népe megtérítésének dolgában tehetett és tennie kellett, meg is cselekedte. Elküldötte tehát követeit a keresztény országokba és mindenkinek tudtára adta szándékát. Ezért, a mint ezt hallották, sok gróf, köztívész és nemes érkezett hozzá a keresztények tájáról. Még pedig némelyek az Isten szerelméből, hogy tudniillik a fejedelemnek segítségére legyenek a pogányok ellen, ha a hitet el nem akarnák fogadni, mások pedig azért, hogy maguktól a pogányoktól, mint üldözőiktől megszabaduljanak. Mert a nemzet, a míg pogányságban élt, kegyetlen üldözője volt a keresztényeknek.

49. Tanbergi Tibold gróf.

Ekkor jött Géza fejedelemhez tanbergi Tibold gróf, a kit Graf Tiboldnak neveztek, és ezért ivadékai közül némelyeket mai napiglan egyszerűen Graf-oknak hívnak. Tőle származnak a Babocsaiak. Ezek tehát Németországból valók.

50. Hont és Pázmán.

Ezután jött Hont és Pázmán, két édes testvér, — mindkettő sváb eredetű pánczélos vitéz. Ezek ugyanis vitézeikkel együtt Magyarországon keresztül, a tengeren túlra akartak zarándokolni. De Géza fejedelem magánál tartóztatta őket és utóbb Szent István királyt a Garam vizénél német szokás szerint lovagi karddal övezték.

51. Wasserburgi Veczelin.

Majd ezután Veczelin gróf költözött be Wasserburgból. Ez ölte meg Koppány vezért Somogyban. Ivadékait Ják-oknak nevezik.

52. Wolfer és Hedryh.

Ezután Wolfer jött be testvérével Hedryh-hel Vildoniából, negyven pánczélos vitézzel. A Kiscen hegyet¹⁾ kapta szállásul, a hova favárat, majd szerzetesek számára kolostort építtetett, halála után ide is temették. Tőle származnak a Hedryh-ek (Héderek, Héderváriak).

53. Lébényi Poth.

Ezután Lébényi Poth költözött be, a kit más néven Ernesztnek hívtak. Ő sok nemessel együtt jött Magyarországra. Tőle származik Konrád óvári gróf.²⁾

¹⁾ A mai Német-Ujvár (Giessing), Vas megyében.

²⁾ Lébény község, híres Árpád kori, újabban restaurált románstílusú templommal, Moson megyében van.

54. Keled és Gúth.

A később, Péter király idejében beköltöző Keled és Gúth testvérek sváb nemzetségből, Stauf várából származnak.

55. Friedburgi Altmann.

Utánuk jött egy pánczélos vitéz, a friedburgi Altmann, Thüringiából; tőle származnak a Balogok.

56. Olivér és Rátót.

Utána, Kálmán király idejében jöttek Apuliából Olivér és Rátót. Casertából ¹⁾ származnak. A Zsámbokiak pedig a champagne-i grófoktól erednek Franciaországból.

57. Becse és Gergely.

A Becse és Gergely nemzetség szintén Franciaországból veszi eredetét, Cornes Vilmos vérségéből. ²⁾

58. Buzád.

Buzád nemzetsége pedig Meissenből ered; a wartburgi kerületből való nemesek.

59. Nürnbergi Hermann.

Hermann nemzetsége pedig Nürnbergből való, — eléggé nemesek, Gizella királynéval kötöttek be.

¹⁾ Caserta, egy hasonlónevű tartomány fővárosa, Nápolytól éjszakra.

²⁾ Cornes Vilmos (Guillaume le Cornu) Róbert de Baux mellett Anjou Károlynak leghíresebb tengeresze volt.

60. A Radvány, Bogáth és Ludányi nemzetség.

Azoknak pedig, a kik Radvány és Bogáth nevet viselnek, Csehországból származik a nemzetsége, hasonlóképen azoké is, a kiket Ludányiaknak neveznek.

61. Simon és Mihály spanyol grófok.

Simon grófnak és testvérének, Mihálynak nemzetsége pedig, a kiket Martinsdorfiaknak ¹⁾ neveznek, — III. Béla fiának, Imre királynak idejében Imre király nejével, az arragoniai király leányával, Constantia királynéval együtt, nagy pompával jött be, tiszteséges vitézeket és igen diszes kíséretet hozva magával. Minthogy ugyanis nemzetiségük egy nagy gróffal igaz és kétségbevonhatatlan okokból folytonosan czivódott, végre az említett nagy gróf ellen, mint mondják, sereget gyűjtött, csatát vívott, a melyben Simonnak és Mihálynak atyja, szintén Simon és nagybátyjuk, Bertramus az említett nagy gróft foglyul ejtette és kivégezte. Mivel pedig Simon és Bertramus ezáltal ellenségeskedést vontak magukra, az említett királynéval egyenesen Pannoniába költöztek. Imre király pedig, a mint nemes származásukat megtudta, örömmel fogadta őket és mint tudjuk, Magyarország különböző részeiben bőséges és terjedelmes hűbérbirtokokba igtatta be őket. Mivel pedig az említett nemzetség Spanyolországban több várat bírt, de valamennyi közt az volt a legelső, a melyet Bojótnak hívtak, ezért a mondott grófok és elődeik első szállásukat Nyeredszeg körül ²⁾ Bojótnak nevezték el. Nemzetségük sast szokott viselni a

¹⁾ Martinsdorf = Nagy-Marton, Sopronmegyében.

²⁾ Ma Nyerges-Ujfalu Esztergommegyében.

pajzsán, a mit Spanyolország többi vitéze és grófja nem mer hordani, — még pedig azért, mert a tunisi szultán seregét, a ki a Maiorica és Minorica szigeteket, hajokon és hajóhaddal támadva, elfoglalta, — mikor az arragoniai király egyéb katonái meghátráltak, a mint beszélük, az ő nemzetségük verte ki. Ezért a királynak és a katonaság gyűlésének határozata úgy rendelte, hogy előbbi címérüket, a mely minden figurális alak nélkül tiszta vörös volt, sassal cseréljék fel. Constantia Simon és Bertramus hugát, Tatát is magával hozta, a ki oly csinos és gyönyörű volt, hogy azon időben világszerte senkit sem tartottak hozzá foghatónak. Ezt a hajadont Benedek herceghez, Konrád fiához adták nőül, s Imre király és Constantia királyné részéről Nagy Martont kapta más jegyajándékokkal együtt.¹⁾

62. A Gottfrid nemzetség.

Ezenfelül III. István király idejében Magyarországra jött egy Gottfrid nevű vitéz, a kitől Keled fiainak, Fülöpnek, Lászlónak és Gergelynek nemzetsége származik. Ez a Gottfrid ugyanis nemmes származású, tudniillik a hersfeldi gróf fia volt, s a frankfurti gyűlésen, a melyen császárt kellett választani, zavargás közben, a mint mondják, megölte a thüringi tartománygrófot, s ezért futással menekülve, mint bujdosó, István királyhoz ment, de ellenségei még tőle is visszakövetelték. Minthogy pedig István király nem adta ki ellenségeinek. Németországon száműzési végzést hirdettek ellene, és így akarata nélkül Magyarorszá-

¹⁾ Ezt a két grófot szerepelteti Katona József „Bánk-Bán“-jában. Benedek = Bánk, neje, kit Kézai Tatának nevez, Katona Melindája.

gon maradt. Utóbb a király egy sereg élén a boszniai fejedelem ellen küldötte, s a mint azt legyőzte s visszatért a királyhoz, azontúl kegyes bánásmódban részesült.

63. Miurk és testvérei.

Csákányi Miurk is, testvéreivel, Venczellel és Jakabbal együtt, nem régi lakosai Magyarországnak; a morva hercegektől veszik eredetüket, IV. Bélához rokonság köti őket.

64. A többi jövevény.

Költözködtek ezenfelül mind Géza fejedelemnek, mind a többi királynak idejében csehek, lengyelek, görögök, bessenyők, örmények és majdnem minden idegen nemzetségből valók, a mely az ég alatt található, és a királyoknak vagy az ország többi urának szolgálva, birtokot kaptak tőlük és idő jártával a nemességet is megkapták. Nevüket összeírni jelen könyvemben fáradságosnak tartottam.

II. FEJEZET.

Az udvarnokokról.

65. A szolgák eredete Magyarországon; az egyház felszabadító kísérletei.

Mivel azonfelül némelyeket érdekel, hogy kik az udvarnokok, várnépek és egyéb béresek, szabadosok és rabszolgák, kikkel egész Magyarország tele van, — továbbá honnan veszik eredetüket, — ezt is méltónak tartottam, hogy jelen munkácskámhoz függeszszem.

Úgy történt, hogy a magyarok, a mint Pan-

noniát birtokukba vették, a keresztény és pogány foglyaik közül, a népek szokása szerint némelyiket, a kik ellenszegültek, legyilkolták, — másokat, a derekabbakat, magukkal vitték a csatára és a zsákmányból valamelyes részt juttattak nekik, — ismét másokat pedig különféle szolgálatokra alkalmazták és állandóan sátraik körül szokták tartani, ezen foglyok azután csupán csak az állattartás hasznából és zsákmánylásból éltek, mint a kunok. Majd pedig, a mint a hitet és keresztiséget felvették, a római egyház, a mint mondják, Géza fejedelemnek és Szent István királynak, mikor Krisztust megismerték, erős rendeletben adta, hogy többé ne zsákmányoljanak, a keresztény foglyoknak adják vissza előbbi szabadságukat, mert a foglyok közt sok a nemes ember. Mint-hogy azonban az ország igen tágas volt, lakosai pedig alig voltak, az egész nemzet ezen kérdésben a pápának nem adta meg beleegyezését, és utóbb a pápa úgy rendelkezett, hogy a foglyok földet műveljenek és a föld terményeiből éljenek, mint más keresztények. Ezért azok a foglyok, a kiknek nem volt földjük, saját szántókból vállalkoztak, hogy fizetnek annyi bért, a mennyit a földesurak kivetnek.

66. Az udvarnokok és várnépek.

Idő jártával azután, mikor a kereszténység megerősödött, az ország előkelői kényelmes életet óhajtottak élni, s minthogy számtalan foglyuk volt, nem engedték őket szabadon távozni, a hogy a pápa akarta, hanem udvaruk szolgálatára rendelték őket, a kiket anyanyelvükön udvarnokoknak neveztek. Ezt a szolgálai viszonyt azonban, bár az ország nemesei foglyaik közül többet benne tartottak azon időben, Kálmánnak, Géza király fiának korában eltörölték. Azt akarta, hogy a fog-

lyokkal ily szolgálatokat csak ő maga tétethessen és azok a püspökök, kiknek a saját foglyai közül ajándékoz. Hogy azután a nemesség az ilyen tilalmat rossz néven ne vegye, a király a saját udvarnokait a nádor szolgálatára bocsájtotta, a kit a nemesek érdekében választanak. Mivel azonban a nem-keresztény magyarok a hit igáját nehezen tűrhették, mert a zsákmánylásról le kellett szokniok, foglyaikra súlyos munkákat és terheket róttak. Ez azonban a püspököknek nem tetszett, és a pápa előtt szavá tették. Mikor azután a pápa a püspökök hangos szavát meghallotta, és a jelenlevő követektől Szent István király dicséretes életéről kérdezősködött, úgy mondják, ily szavakban tört ki. „Én — úgymond — csak apostoli vagyok, hanem ő valóságos apostol! Rábízom ezért, hogy országának egyházait a saját belátása szerint rendezze, s a foglyokat, a kiket megvált, egyedül ő bírhasssa.“ Ezért, a hányat csak talált a magyaroknál, mind megváltotta, azok leszámításával, a kiket az ország nemesei az egyházak birtokába adtak. Ezeket azután, könnyebb szolgálattal, várainak szolgálatára rendelte.

67. A várjobbágyok, béresek, szabadosok és rabszolgák.

A várjobbágyok szegény nemesek, kik a királyhoz fordultak és a vár földjeiből földet kaptak, hogy a vár birtokát s a várat háború idején védelmezzék.

A foglyok közül másokat béreseké tettek, a kiket azután Kálmán király oly sokféleképpé változtatott.

Szent István király különben azt rendelte, hogy a béres, ha meg akarja váltani magát, száz byzanci aranyon váltsa meg magát és házat. Ha

pedig nem volt felesége és családja, a saját személyét huszonnégy byzanci aranyon, vagy ugyanannyit érő szolgálattal. A magyarok azonban csak kelletlenül engedték a királynak, hogy foglyaikat megváltsa, de Szent István király és a püspökök rákényszerítették őket.

Hanem ezt csak azokról a foglyokról írta és rendelte, a kik a keresztény népekből estek foglyúl, azokról pedig, a kik a pogány népekből kerültek ki, a pápa semmit sem mondott. Mert a szentszék úgy akarja, hogy a pogányok alávetettjei legyenek a keresztényeknek. Ezért is ezen foglyokat uheg-eknek nevezik, mert az egyház minden egyes magyarnak megengedte, hogy ilyeneket bírjon és tartson.

TARTALOM.

Bevezetés	Oldal ¹
Kézai ajánlólevele IV. Lászlóhoz	III.
	VII.

Első könyv.

A hunok története.

I. Fejezet.

1. Bevezető a hunok történetéhez	9
2. A bábeli torony	10
3. Menrot Perzsiába, fiai : Hunor és Mogor Maeotisba költöznek ; a gímszarvas regéje	11
4. Költözködés Scythiába, Scythia leírása	12
5. Scythia felosztása, a magyar nemzetségek	14

II. Fejezet.

6. A hunok kapitányai, a nemesek és nem nemesek	15
7. A hunok bejövetele.	16
8. A tárnokvölgyi és zeiselmaueri ütközet	18
9. Ethele jellemzése és udvartartása	19

III. Fejezet.

10. Ethele hadjárata és a catalauni ütközet	22
11. Spanyolországi hadjárat, — Ethele diadalútja nyugaton, Buda halála	24

IV. Fejezet.

	Oldal
12. Aquileia bevétele	25
13. Ethele olaszországi hadjárata, Szóárd győzelme	28
14. Ethele menyegzője, halála és temetése	29
15. A hun birodalom felbomlása, Csaba és a székelyek	30
16. Szvatoplug és atyja Marót	32

Második könyv.

A magyarok története.

I. Fejezet.

17. Bevezetés	33
18. A magyarok bejövetele	33
19. Árpád és a többi kapitány	34
20. Kalandozások a nyugoti és keleti tartományokban	36
21. Az augsburgi veszedelem	37
22. A többi magyar sereg diadalmas harczai	38
23. A konstantinápolyi hadjárat és Botond bajvívása	40

II. Fejezet.

24. Szent István király	41
25. Péter király gőgje és bukása	43
26. Aba Sámuel király	44

III. Fejezet.

27. Péter második királysága és bukása	47
28. I. Endre királylyá koronázása	49
29. Szent-Gellért vértanúsága	49
30. Endre harczai Henrik császárral	50
31. A magyar királyok kronológiája, Endre király halála	52

IV. Fejezet.

32. I. Béla király	52
------------------------------	----

	Oldal
33. Salamon küzdelme a hercegekkel.	53
34. I. Géza király.	54
35. Szent László király.	55
36. Könyves Kálmán.	55
37. II. (Vak) Béla király	56
38. II. Géza király	56
39. III. István és II. László	56
40. IV. István bitorlása.	57
41. III. Béla király	57
42. Imre király.	57
43. II. Endre király	57
44. IV. Béla és a tatárjárás	58
45. V. István király	58

V. Fejezet.

46. IV. (Kún) László megsegíti Habsburgi Rudolfot Otakár cseh király ellen	59
47. László győzelmes hadjárata a kunok ellen	61

Függelék.

I. Fejezet.

A jövevény nemesekről.

48. Jövevények Géza fejedelem korában	62
49. Tanbergi Tibold gróf	63
50. Hont és Pázmán.	64
51. Wasserburgi Venczelin.	64
52. Wolfer és Hedryh	64
53. Lébényi Poth.	64
54. Keled és Gúth.	65
55. Friedburgi Altmann	65
56. Olivér és Rátot	65
57. Becse és Gergely.	65
58. Buzád	65

	Oldal
59. Nürnbergi Hermann.	65
60. A Radvány, Bogáth és Ludányi nemzetség	66
61. Simon és Mihály spanyol grófok	66
62. A Gottfrid nemzetség	67
63. Miurk és testvérei	68
64. A többi jövevény	68

II. Fejezet.

Az udvarnokokról.

65. A szolgák eredete Magyarországon, az egyház felszabadító kísérletei	68
66. Az udvarnokok és várnépek	69
67. A várjobbágyok, cselédek, szabadosok és rab- szolgák	70
Tartalomjegyzék	72

A Magyar Könyvtár

célja az, hogy a magyar és külföldi irodalom termékeit oly olcsó áron hozza forgalomba, hogy azokat a legszerényebb viszonyok közt élők is megszerezhessék.

Mindamellett, hogy a legjobb minőségű famentes papíron a legtisztább nyomással jelenik meg, a MAGYAR KÖNYVTÁR egy-egy füzetének ára csak 30 fillér. Füzetel nemcsak kiváló régebbi íróink műveinek gondos új kiadásait tartalmazza, hanem közli újabb magyar íróknak eredeti munkáit is, természetesen javát annak, mit a mai magyar tudományos és szépirodalom termel.

A »MAGYAR KÖNYVTÁR«

lehetőleg sokoldalú, nagy gondot fordít az iskolai szükségletre is, külön iskolai kiadásokat nyújtva; a mellett törekszik, hogy a vállalat olyan legyen, hogy az olvasó közönség minden osztálya találjon benne a maga számára valót. Felöleli a szépirodalom minden ágát: ad ebeszéléseket, kisebb regényeket, színműveket, verseket; ezenkívül közöl az irodalomtörténet, nemzeti és világtörténet, a természettudományok stb. körébe vágó munkákat is. A ki a MAGYAR KÖNYVTÁR eddigi megjelent füzeteit megszerzi, a legolcsóbb áron a legértelmesebb házi könyvtárhoz jut.

MINDEN SZÁM EGYENKINT KAPHATÓ. 1

EGY-EGY SZÁM ÁRA . . 30 FILLÉR.

KAPHATÓ MINDEN KÖNYVKERESKEDÉSBEN.

LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIAI)

cs. és kir. udv. könyv-
kereskedés kiadása =

BUDAPEST, ANDRÁSSY-UT 21.

